

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Sylvie Keilová

**František Pelíšek (1896–1937). Český malíř v Brazílii: analýza
jeho zápisků**

**František Pelíšek (1896–1937). Czech painter in Brazil: the
analysis of his notes**

Praha 2012

**Vedoucí diplomové práce
PhDr. Simona Binková, CSc.**

Děkuji vedoucí diplomové práce paní PhDr. Simoně Binkové, CSc. za ochotný přístup a cenné rady. Děkuji také panu Ing. Petru Polakovičovi, bez něhož bych se k deníkovým zápiskům vůbec nedostala. Mé díky patří také prof. Círiovi Simonovi a Júliovi Césarovi Herbstrithovi, kteří mi ochotně a trpělivě odpovídali na veškeré dotazy a zasílali mi potřebný materiál z Brazílie.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 26. července 2012

Sylvie Keilová

Abstrakt

František Pelíšek byl český malíř, který svůj talent plně rozvinul až po emigraci do Brazílie. Do jihoamerické země odešel v roce 1920 a o dva roky později se stal řádným profesorem malby na Institutu Belas Artes v Portu Alegre. Na základě jeho deníků se dozvídáme více o jeho životních osudech a o životě emigrantů v Brazílii. Seznámíme se i s řadou dalších významných osobností českého krajanského života a zmíníme se o nejdůležitějších Pelíškových pracích mimo uměleckou školu. Diplomová práce se věnuje i obecným otázkám vystěhovalectví se zaměřením na Brazílii a snaží se odpovědět na otázku, proč právě tato země byla na počátku 20. století tak vyhledávanou destinací emigrantů.

Klíčová slova: české vystěhovalectví do Brazílie, Rio Grande do Sul, český malíř v Brazílii, český krajanský život.

František Pelíšek was a Czech painter who entirely developed his talent after emigrating to Brazil. He left to the South American country in 1920 and two years later he became a regular professor at the Instituto Belas Artes in Porto Alegre. On the basis of his diaries we learn more about his personal life and about the life of emigrants in Brazil. We get to know other important personalities in the Czech compatriot's life and we will also mention the most important work of Pelíšek outside the art school. The thesis also deals with general questions about emigration with special focus on Brazil and tries to answer the question why that country was, at the beginning of the 20th century, such a popular destination for emigrants.

Key words: Czech emigration to Brazil, Rio Grande do Sul, Czech painter in Brazil, Czech compatriot's life.

Obsah

<u>1. Úvod</u>	6
<u>2. Vystěhovalecká problematika</u>	9
<u>2.1. Vystěhovalectví na počátku 20. století</u>	9
<u>2.2. Důvody emigrace</u>	10
<u>2.3. Emigrace do Latinské Ameriky se zaměřením na Brazílii</u>	11
<u>2.4. Krajské spolky, organizace a časopisy</u>	16
<u>3. František Pelíšek</u>	18
<u>3.1. Pelíškův odjezd do Brazílie</u>	18
<u>3.2. Těžké začátky v nové vlasti</u>	20
<u>3.3. Život v Riu de Janeiru</u>	24
<u>3.4. Odjezd do Curitiba</u>	28
<u>3.5. Pelíšek v Portu Alegre</u>	33
<u>3.6. Pelíškova práce mimo institut</u>	40
<u>3.7. Významné události Pelíškovy doby</u>	42
<u>3.8. Významní krajané Pelíškovy doby</u>	44
<u>3.9. František Pelíšek v archivech Belas Artes</u>	48
<u>3.10. Zmínky o Pelíškovi v československém tisku</u>	49
<u>4. Závěr</u>	51
<u>5. Bibliografie</u>	54
<u>6. Přílohy</u>	Chyba! Záložka není definována.

1. Úvod

František Pelíšek, rodák z Kutné Hory, byl jedním z nejvýznamnějších českých emigrantů v brazilském státě Rio Grande do Sul. Významně obohatil tamní umění a přenesl do něj evropského ducha. Ač v rodné zemi téměř neznámý, v nové vlasti se stal profesorem Institutu Belas Artes, na němž působil až do své smrti. V pozdějších letech se aktivně účastnil krajanského života. V Brazílii se během svého působení seznámil s významnými politiky, spisovateli, malíři a umělci. Ti všichni se nesmazatelně zapsali do jeho života a s mnohými z nich nás seznamuje i na stránkách svých deníků, které si v průběhu prvních sedmi let vedl.

Právě na stránkách jeho ručně psaných ilustrovaných deníků se odvíjí příběh českého malíře v daleké cizině. Od nelehkých začátků v Riu de Janeiru přes odjezd do Curitiby až po následné usazení v Portu Alegre, které se stalo jeho novým domovem. Všechny zážitky jsou bohatě dokumentované barevnými ilustracemi, fotografiemi a novinovými výstřižky. Třísetstránkový dokument nám tak věrně zprostředkovává nelehký úděl československých emigrantů, kteří se rozhodli odejít za svým snem a začít nový život v cizině.

František Pelíšek je velice zajímavou osobností, o které se v dnešní době prakticky nic neví. Vzhledem k zemi, kterou si vybral za své nové působiště, a vzhledem k její vzdálenosti od našeho státu se k nám informace dostávaly jen velice obtížně. Dalším důvodem, proč tomu tak bylo, je i fakt, že český malíř zemřel ještě před vypuknutím druhé světové války, což představuje minulost již dosti vzdálenou. A tak když se mi naskytla možnost na základě analýz jeho deníků napsat o této neprávem opomíjené osobnosti českého malířství diplomovou práci, neváhala jsem. Diplomovou prací o Františku Pelíškovi bych chtěla vyzdvihnout jeho přínos při propagaci Československé republiky v zahraničí a také přiblížit jeho zajímavý životní příběh.

Zaměřím se zejména na prvních sedm let jeho života v Brazílii, která jsou přímo zaznamenána v jeho denících a o kterých proto existuje nejvíce materiálu. Cílem mé práce bude zdokumentovat jeho odjezd do Jižní Ameriky, první rok v Riu de Janeiru, následující přesun do státu Paraná a získání místa profesora malby v Portu Alegre. To vše především na základě jeho ručně psaných poznámek.

Součástí práce bude i kapitola věnovaná československému vystěhovalectví na počátku 20. století, jejíž náplní bude uvedení do vystěhovalécké problematiky. Dále se pokusím na základě dostupného materiálu zrekonstruovat i Pelíškovy životní osudy po roce 1927, kdy si již nevedl deníkové zápisky. To vše samozřejmě s přihlédnutím k době, ve které

žil a která ho ovlivnila i profesně. Zajímavé bude jistě sledovat i další významné české krajanů, se kterými Pelíšek během svého pobytu v Brazílii přišel do styku a o nichž se často zmiňuje na stránkách svých deníků.

Těžištěm mé diplomové práce jsou tedy Pelíškovy deníky, které jsou stejně jako všechna ostatní malířova pozůstalost majetkem Institutu Belas Artes v Portu Alegre. Vzhledem k tomu, že deníky jsou psány v češtině, ještě nikdy nebyly zveřejněny ani blíže prostudovány. Byly pouze naskenovány a poté znovu uloženy do archivu. Právě důkladná digitalizace byla velice důležitá pro to, aby bylo vůbec možné deníky přečíst. Velkým přínosem pro mou diplomovou práci bylo i zkontaktování prof. Círia Simona z Institutu Belas Artes, který se jako jeden z mála Pelíškem blíže zabýval. Jeho výsledky tedy propojím s informacemi ze zápisků a následně zrekonstruji i léta, o kterých nás už neinformuje sám Pelíšek. Jeho výzkum se týká zejména Pelíškova přínosu pro uměleckou školu, pro kterou byl nepostradatelným profesorem malby. Dále jsem spolupracovala se studentem Institutu Belas Artes Júliem Césarem Herbstrithem, který mi pomohl obstarat další materiály spojené s Pelíškovým působením na škole, stejně jako jeho osobní dokumenty uložené v archivu. Navíc jsem čerpala i z publikací uložených v knihovně Náprstkova muzea, které vlastní obsáhlé sbírky krajanůvých novin a časopisů, stejně jako i dalšího materiálu vztahujícího se k československému vystěhovalectví. Pro zjištění více informací o Pelíškově rodině bylo nutné prozkoumat i matriku z Kutné Hory, která je uložena ve Státním oblastním archivu v Praze. Bádání po Pelíškově rodinném zázemí bylo obtížné i kvůli nedostatku informací o českém malíři.

Je jen velmi málo publikací, kde je zmíněno Pelíškovo jméno. Jednou z nich je i Tomanův *Nový slovník československých výtvarných umělců*¹, kde je Pelíškovi věnován jeden oddíl a ve kterém se nachází i zmínka o jeho bratrovi. Dalším velice užitečným zdrojem poté byla kniha *Češi a Slováci v Latinské Americe*², která posloužila i ke zdokumentování dalších významných krajanů v Brazílii. Jedním z mála českých autorů, kteří ve svém díle přímo zmiňují Pelíška a jeho spolupráci s významnými brazilskými časopisy, je Pavel Štěpánek, a to v knize *Afinidades históricas e culturais entre o Brasil e a República Tcheca*³. Ten se zabývá obdobím, kdy byl Pelíšek již v Brazílii považován za známého ilustrátora. Veškeré tyto zdroje by však byly bez deníků v podstatě nepoužitelné, protože obsahují jen velmi málo informací.

¹ TOMAN, Prokop. *Nový slovník československých výtvarných umělců*, Praha: Tvar 1950.

² BARTEČEK, Ivo – ŠTĚRBA, Francisco Carlos. *Češi a Slováci v Latinské Americe*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008.

³ ŠTĚPÁNEK, Pavel. *Afinidades históricas e culturais entre o Brasil e a República Tcheca*. Brno: L. Marek, 2008.

Ačkoli těžiště mé diplomové práce spočívá v analýze Pelíškových deníků a zmapování jeho životních osudů, součástí bude i kapitola věnovaná československému vystěhovalectví v prvních desetiletích 20. století. Bez toho by nebylo možné pochopit důvody, které vedly Čechoslováky k odchodu do neznámého prostředí vstříc nejisté budoucnosti. Vystěhovalectví se věnuje velké množství publikací, avšak většina z nich se týká proudu, který mířil do Spojených států amerických. Mým cílem je zaměřit se zejména na Brazílii, popřípadě na její nejbližší sousední státy. Této problematice se věnoval především Josef Polišínský v *Úvodu do studia dějin vystěhovalectví do Ameriky I*⁴. Dále pak Josef Opatrný ve čtyřdílných aktech *Emigración centroeuropa a América Latina*⁵ a Simona Binková v příspěvku *El interés por el Brasil en la literatura checa y eslovaca entre las dos guerras mundiales*⁶.

Další velmi důležité kapitoly mé práce budou pojednávat o Pelíškově přínosu brazilskému umění mimo půdu umělecké školy, který rozhodně nebyl zanedbatelný. Důležité je i zmínit se o politické situaci v Brazílii, především v Riu Grande do Sul, v období, kdy tam Pelíšek pobýval. Byly to události, které do jisté míry utvářely i tehdejší umělecký svět, ve kterém se odrážely. Součástí bude také zmínka o významných krajanec, se kterými Pelíšek přišel do kontaktu. Čelné místo mezi nimi zaujímá první československý vyslanec v Brazílii Jan Havlasa, český rodák Zdeněk Gayer a další významné osobnosti krajanského života. V neposlední řadě se zmíním i o Pelíškově pozůstalosti, která je spravována Institutem Belas Artes, a o dalších místech, kde se můžeme setkat s odkazem českého malíře. Nicméně zmínky o českém malíři lze nalézt i v československých periodikách pojednávajících o emigrantech, a to zejména ve článcích známého cestovatele Františka Čecha-Vyšaty *Československá kolonie a vystěhovalectví v Sao Paulo, Brazílie*⁷ nebo *Kolonisace ve státě Paraná, Brazílie*⁸.

Mým cílem tedy je shrnout a analyzovat veškeré dostupné informace o Františku Pelíškovi a na jejich základě vytvořit přehledný a ucelený obraz životních osudů významného českého rodáka. Stěžejním bodem přitom bude jeho působení na Institutu Belas Artes.

⁴ POLIŠENSKÝ, Josef. *Úvod do studia dějin vystěhovalectví do Ameriky I*. Praha: Karolinum, 1992.

⁵ OPATRNÝ, Josef (ed.). *Emigración centroeuropa a América Latina*. Ibero-Americana Pragensia, Supplementum, 8/2000, Praha: Karolinum, 2000, str. 57–67

⁶ BINKOVÁ, Simona. „El interés por el Brasil en la literatura checa y eslovaca entre las dos guerras mundiales“, in: Josef Opatrný (ed.), *Emigración centroeuropa a América Latina IV. Emigración en testimonios y novelas*. Ibero-Americana Pragensia, Supplementum, 17/2006, Praha: Karolinum, 2006, str. 123–143

⁷ ČECH-VYŠATA, František. Československá kolonie a vystěhovalectví v Sao Paulo, Brazílie. *Československá emigrace*, 1928, roč. III, č. 5, str. 6–7

⁸ ČECH-VYŠATA, František. Kolonisace ve státě Paraná, Brazílie. *Československá emigrace*, 1928, roč. III, č. 5, str. 8

2. Vystěhovalecká problematika

2.1. Vystěhovalectví na počátku 20. století

Problematika vystěhovalectví z českých zemí je dosti rozsáhlá a rozhodně není zanedbatelná. Vždyť již na počátku 20. let 20. století bylo evidováno 2,1 milionu Čechů a Slováků žijících mimo území Československé republiky.⁹ Většina krajanů byla usazena v Americe (zejména v USA), menší počet poté v Evropě. O osudech vystěhovalců se dozvídáme z různých zdrojů, ať už se jedná o přímá svědectví emigrantů, či informace z různých publikací krajanských spolků (těch v době první republiky existovalo na 5800¹⁰), novin a časopisů. O českém vystěhovalectví vznikly i mnohé publikace. Velká většina z nich se však věnuje zejména vystěhovalectví do Spojených států amerických (což je logické, vezmeme-li v úvahu, že právě tam směřoval nejsilnější proud Čechů a Slováků mívajících do ciziny). Chceme-li tedy studovat vystěhovalectví do Latinské Ameriky, potažmo Brazílie, musíme se soustředit zejména na písemné záznamy krajanů, kteří svůj odchod z rodné země zaznamenali. Dále můžeme vycházet i z publikací diplomatických pracovníků, mezi něž patří například historik a diplomat Vlastimil Kybal, který své poznatky shrnul v knize *Po československých stopách v Latinské Americe* (1935) nebo v dílech *Um anno no Brasil* (1926) a *Segundo anno no Brasil* (1927). I díky němu víme, že na jihoamerickém kontinentě se v roce 1931 nacházelo přibližně 40 tisíc Čechoslováků, kteří sem přišli ve 20. letech 20. století (což je období, které nás zajímá nejvíce).¹¹ Nicméně faktem zůstává, že ani přes tyto údaje, které jsou k dispozici, nejsou počty emigrantů stoprocentně ověřitelné. Důvodem je to, že na počátku 20. let 20. století nebyl ještě dostatek informací o nástupnických státech rakouské monarchie, a tudíž byli někteří Čechoslováci stále zařazováni mezi občany Rakouska-Uherska. I z toho důvodu se někteří specialisté na vystěhovaleckou problematiku snažili tento problém řešit. Jedním z nich byl i Karel Folber, který navrhl zavést povinné hlášení československých příslušníků v cizině u zastupitelských úřadů republiky a vedení osobních listů.¹² I kvůli obtížné realizaci se však tento nápad neujal.

Dalším velice důležitým faktorem při studiu této problematiky jsou důvody odchodu Čechů a Slováků do ciziny.

⁹ VACULÍK, Jaroslav. *Češi v cizině 1850-1938*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, str. 5

¹⁰ Tamtéž, str. 5

¹¹ Tamtéž, str. 6

¹² BROUČEK, Stanislav. *Češi v cizině*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1996, str. 174

2.2. Důvody emigrace

Emigrace ve 2. polovině 19. století a v 1. polovině 20. století bývá označována jako emigrace sociálně-ekonomická. To znamená, že většina emigrantů odcházela do zahraničí zejména z ekonomických důvodů za vidinou lepšího uplatnění pro sebe a svou rodinu. Ač byla cesta do zahraničí nákladnou záležitostí, nestěhovali se pouze lidé z bohatších vrstev, ale i chudší obyvatelé, kteří kvůli cestě za oceán většinou museli prodat veškerý svůj majetek. Později v 1. polovině 20. století se příčiny pro emigraci začínaly pomalu měnit. Nad důvody ekonomickými začaly převažovat touha po náboženské svobodě, snaha vyhnout se trestu či pouhá touha po dobrodružství. Ale vyskytl se zde i jeden závažnější důvod, a tím bylo relativní přelidnění.¹³ Emigranty lákala do ciziny vidina větších výdělků a také možnost zisku půdy za dobrých cenových podmínek.

Největší vystěhovalecké vlny probíhaly v 19. století, po úpravě předpisů pro vystěhovalectví z roku 1851. Ve 20. století se poté počet emigrantů značně snížil, což bylo do jisté míry zapříčiněno i tím, že některé země zavedly vystěhovalecké kvóty. Zpočátku byly hlavními důvody odchodu do zámoří špatné hospodářské a sociální podmínky obyvatel monarchie. To bylo ale ještě před 1. světovou válkou. Po válce se důvody začaly měnit a spolu s nimi se měnily i cíle emigrantů. Zájem se přesunul ze Severní Ameriky spíše na Jižní Ameriku či Kanadu.

Vedle zavedení kvót pro vystěhovalce byla dalším důvodem sníženého počtu emigrací i snaha státu o udržení obyvatelstva v rodné zemi. Nově vzniklá republika se snažila urychlit pozemkovou reformu, posílit střední vrstvu obyvatel a zaváděla i řadu dalších programů na zlepšení zejména hospodářské situace v zemi.

Hlavními místy, odkud vyplouvaly lodě s emigranty, byly Hamburk a Brémy v Německu, Amsterdam a Rotterdam v Nizozemí či Janov a Neapol v Itálii. Méně často pak emigranti odplouvali i z jiných evropských přístavů, jako tomu bylo například i u Františka Pelíška, který odjížděl z italského Terstu.

¹³ VACULÍK, Jaroslav. *Češi v cizině 1850-1938*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, str. 21

2.3. Emigrace do Latinské Ameriky se zaměřením na Brazílii

Vystěhovalectví do Latinské Ameriky mělo tři důležité etapy – první je spojena s koncem feudalismu v Evropě a revolučním rokem 1848/1849, druhá je poté od tohoto období do roku 1918 a následně poslední vlna odpovídá meziválečnému období. A ačkoliv nebylo vystěhovalectví masovou záležitostí (s výjimkou 20. let minulého století), nelze jeho důsledky ignorovat.¹⁴ Hlavní cílovou zemí se pro Čechy a Slováky stala Argentina, která nabízela velmi dobré podmínky pro usazení nově příchozích. Na druhém místě se poté nacházela Brazílie a to především stát Rio Grande do Sul. Statisticky uvádějí 2228 přistěhovalců z Československé republiky v první polovině 20. let.¹⁵ Paradoxně se ovšem největší krajanská kolonie nenacházela v jihobrazilském státě Rio Grande do Sul, ale ve státě São Paulo. Teprve poté následovala brazilská města jako Porto Alegre či města ve státě Santa Catarina.

Zájem o Brazílii propukl poměrně brzy, již v první polovině 19. století po sňatku arcivévodkyně Leopoldiny Habsburské s pozdějším brazilským císařem Pedrem I. Do Brazílie spolu s ní odešlo v roce 1817 mnoho příslušníků dvora, ale i přírodovědců a dalšího doprovodu. Právě do této doby bychom mohli položit základy zvýšeného zájmu o tuto jihoamerickou zemi ve střední Evropě. Jedním z nejdůležitějších byl zřejmě přírodovědec Johann Emanuel Pohl, který zároveň procestoval i některé jihobrazilské státy. Díky němu a jemu podobným nadšencům se poté informace dostávaly i do tehdejší habsburské monarchie. Tento zvýšený zájem o Brazílii však nedlouho po smrti Leopoldiny upadá. Znovuobnoven je následně až na počátku 20. století.

Za zvýšeným zájmem o cesty přes Atlantik stojí jistě i kampaně agentur, které zprostředkovávaly dopravu na lodích. Cesta se díky novým technologiím stávala rychlejší, pohodlnější a v neposlední řadě i levnější. Vedle toho zde byly i osobní zkušenosti rodinných příslušníků či známých, což byl často rozhodující faktor, který vedl Čechy a Slováky k odchodu. Čím dál tím častěji se také objevují publikace českých a slovenských autorů píšících o svých zážitcích a zkušenostech v zemi, která se od Československa diametrálně odlišovala. Vedle oficiálních publikací z ambasád či konzulátů to jsou i články v novinách a

¹⁴ POLIŠENSKÝ, Josef. „La emigración checoslovaca a América Latina, 1649-1945“, *Jahrbch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Lateinamerikas*. Köln: Böhlau Verlag, 13/1976, str. 56-72

¹⁵ VACULÍK, Jaroslav. *Češi v cizině 1850-1938*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, str. 143

časopisech (například Krajan, Vystěhovalce či Československá emigrace) nebo cestopisy (například od autorů Jana Havlasy či Františka Čecha-Vyšaty).¹⁶

Z cestopisu Jana Havlasy se můžeme dočíst, že i přes rostoucí zájem a množství informací o Brazílii to ani nadále není dostatečné. Většina vystěhovalců totiž do země přijíždí bez zjevného cíle a jen s mlhavými a nedostatečnými informacemi. Velmi často také bez dostatku peněz, které by jim v začátcích nového života pomohly. Většinu financí emigranti utratili na zajištění cesty, popřípadě v přístavech před vyplutím. Mnoho z nich se domnívalo, že jedou do ráje na zemi, v němž na ně čekají koláče bez práce.¹⁷ Zásadní chybu vidí československý vyslanec v tom, že Čechům a Slovákům se nedostává podpory od domácí vlády. Počet emigrantů se dle něj bude do budoucna zvyšovat, a proto by mělo být v zájmu československé vlády navázat bližší spolupráci s brazilskou vládou (ta se k tomuto návrhu stavěla více než pozitivně) a společnými silami českým přistěhovalcům pomoci v jejich začátcích. Brazilská vláda totiž na rozdíl od vlád jiných států (např. Spojených států amerických) neviděla v přistěhovalcích z Evropy hrozbu. To dokládá i zmínka v publikaci vydané brazilským konzulátem v Československu u příležitosti pražských vzorkových veletrhů: „... jakož i liberálního zákonodárství země, jež dává stejná práva domácímu obyvatelstvu jako cizincům, jest Brazílie jednou z nejvyhledávanějších zemí evropského přistěhovalce...“¹⁸ Vzhledem k tomu, že se jednalo o obrovskou zemi, kde ve 20. letech 20. století žilo kolem 30 milionů obyvatel (údaj pochází ze sčítání obyvatel z roku 1920¹⁹), byl zde dostatek místa a zdrojů jak pro místní obyvatelstvo, tak pro emigranty. Brazilská vláda byla ochotna pomoci českým a slovenským přistěhovalcům při zakládání osad, jako tomu bylo i v případě švýcarské osady Nový Freiburg (*Nova Friburgo*). Nicméně ani vstřícnost brazilské vlády není tak bezmezná, jako tomu bylo před 1. světovou válkou. Tehdy totiž každý kolonista obdržel od vlády pozemek (zejména ve státě Santa Catarina) o rozměru 20–25 hektarů. K tomu navíc ještě nově příchozí dostávali nářadí a semeno k osevu a po dobu jednoho roku jim byla zajištěna lékařská pomoc a léky. V poválečné době již tyto výhody neexistovaly. O důvodech, proč tomu tak bylo, píše V. Salom: „Že brazilská vláda neposkytuje dnes přistěhovalcům žádných výhod, zavinili jednak vládní úředníci, ale hlavně němečtí přistěhovalci sami tím, že hned po prvních nezdarech v pralese houfně opouštěli

¹⁶ BINKOVÁ, Simona. „El interés por el Brasil en la literatura checa y eslovaca entre las dos guerras mundiales“, in: Josef Opatrný (ed.), *Emigración centroeuropea a América Latina IV. Emigración en testimonios y novelas*. Ibero-Americana Pragensia, Supplementum, 17/2006, Praha: Karolinum, 2006, str. 123-143

¹⁷ HAVLASA, Jan. *V brazilských horách*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví československé, 1925.

¹⁸ *Brazílie: Její bohatství a produkce*. Praha: Nákladem vlastním, 1927, str. 5

¹⁹ <http://www.ibge.gov.br>

kolonie a odcházeli do měst rozmnožovati tamní proletariát.“²⁰ To se snažil československý rodák Salom, usazený ve městě Hanza-Joinville, změnit. V plánu měl totiž založení československé osady. V případě dostatečného množství osadníků by bylo možné pozemky pro kolonii koupit přímo od vlády za výhodnějších finančních podmínek, než nabízely kolonizační společnosti. Jestli Salomovy plány vyšly, bohužel nevíme. I Havlasa se domnívá, že Češi a Slováci by se mohli věnovat zejména zemědělství, což je vzhledem k obrovské rozloze země a dostatku půdy logické. Avšak zdá se, že to nebylo odvětví, které by emigranty přitahovalo. V roce 1925 je evidováno pouhých 46 československých usedlostí. Nezájem a malou informovanost přikládá Havlasa i faktu, že mnoho emigrantů bralo Brazílii jako jakousi přestupní stanicí na cestě do Severní Ameriky.

Ani přes všechny tyto podpůrné akce, informační kampaně a nemalý počet emigrantů nebyly styky nově vzniklého československého státu s Brazílií na takové úrovni jako s jinými zeměmi. Právě i z toho důvodu je velmi obtížné sehnat dostatečné množství informací o vystěhovalcích a jejich životě v nové zemi. Asi nejlépe to vystihl ve svém projevu k České akademii věd a umění v roce 1935 druhý československý vyslanec v Brazílii Vlastimil Kybal: *„Změnilo se něco za naší patnáctileté samostatnosti? Myslím, že bohužel se nezměnilo mnoho. Byly sice navázány styky diplomatické a vybudována nejnútnejší síť konsulární, avšak styky hospodářské v přímé cestě jsou z velké části v rukou cizích, styky kulturní až na nesmělé náběhy a ojedinělé pokusy rovnají se nule a styky sociální jsou vyjádřeny „zelenou vlnou“ emigrantů, která se zpravidla roztránila o tvrdou skálu zámořských skutečností v tisíce kapek existencí roztracených i ztracených.*“²¹

O větší informovanost obyvatel Československé republiky před jejich případnou emigrací se zasazuje i první konzul v São Paulu Václav Kresta, který v roce 1928 sepsal knihu *Poučení pro československé vystěhovalce*²². Již na počátku se zmiňuje, že zájem Čechů a Slováků o usazení se v jihoamerické zemi je obrovský a i z toho důvodu se bude snažit podat jim základní informace. Podle jeho názoru se poté, co Spojené státy americké zavedly přistěhovalecké kvóty, proud československých emigrantů soustředil do Jižní Ameriky, zejména do Argentiny. Nicméně podle Kresty poskytuje Brazílie stejné podmínky a možnosti jako její jižní soused. V první řadě upozorňuje na sociální i kulturní odlišnost Brazílie a staré vlasti. Vzhledem k nesmírné rozlehlosti brazilského území se v případě problémů musí člověk

²⁰ SALOM, V. Snaha o založení české osady v Brasilii. *Vystěhovalce*, 1923, roč. XIX, č. 6, str. 4

²¹ KYBAL, Vlastimil. *Po československých stopách v Latinské Americe*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, str. 48

²² KRESTA, Václav. *Brazílie: poučení pro československé vystěhovalce*. Praha: Masarykova akademie práce, 1928.

spoléhat sám na sebe a nemůže počítat s pomocí oficiálních úřadů. Další překážkou je poté příroda. Imigranti nemohou předpokládat brzký úspěch svého hospodaření. To je často vykoupeno počátečním mnohaletým strádáním. Stejně jako Havlasa varuje Kresta před přílišným očekáváním od života v nové zemi: „*Valná většina vystěhovalců jest při svém odjezdu přesvědčena, že mimo hranice ČSR jest život neobyčejně příjemnější a snadnější, pro někoho dokonce již opuštění domácí půdy jest spojeno s přehnanými nadějemi. Teprve trpká zkušenost, těžká práce s mnohým odříkáním naučí spravedlivě posuzovati naše domácí poměry a oceniti naši republiku.*“²³ I proto si Václav Kresta myslí, že lidé by si cestu měli dobře rozmyslet. Již získání veškerých dokumentů potřebných k odjezdu ze země bylo velmi zdlouhavé a byl nutný i jistý finanční obnos. Vedle cestovního pasu a tří fotografií museli emigranti doložit vysvědčení zachovalosti a lékařské vysvědčení. Samozřejmostí bylo i vízum, pro které si žadatelé museli přijít osobně na zastupitelský úřad Brazílie, který se v té době nacházel v Platněřské ulici v Praze. Při té příležitosti museli také dokázat, že mají dostatek finančních prostředků, ze kterých by mohli v Brazílii po několik měsíců žít.²⁴

Dále Kresta píše o možnostech uplatnění krajanů v Brazílii a zmiňuje i dokumenty, jež jsou pro vykonávání daného povolání nezbytné. V případě Františka Pelíška, který chtěl v zemi působit jako malíř, bylo nutné, aby doložil diplom obdrženy na domácí škole či univerzitě. Tento diplom musel být ještě ověřen zastupitelským úřadem v Brazílii. V Pelíškově pozůstalosti se tento dokument objevil (viz příloha č. 1) a je datován rok po jeho příjezdu do Ria de Janeiro (28. ledna 1921). Kresta zmiňuje, že práci je možné sehnat, ovšem za splnění jistých náležitostí – potvrzený diplom, vykonání zkoušek v dané oblasti v Brazílii a asi nejdůležitější je znalost portugalštiny.

O zlepšení styků, a to jak obchodních, tak politických, se snažil i druhý československý vyslanec v Brazílii Vlastimil Kybal. Ten přijel do Ria de Janeiro 9. února 1925 poté, co na postu československého vyslance ukončil své pětileté působení Jan Havlasa (s ročním přerušením, kdy byl povolán do Prahy). S povděkem zjistil, že v jihoamerické zemi existuje zájem o Československou republiku. Ten byl prohlouben i účastí nově vzniklého státu na výstavě v Riu de Janeiro konané při příležitosti 100. výročí nezávislosti Brazílie v roce 1922. Kvituje i snahy svého předchůdce v této oblasti. On sám se rozhodl, že tyto styky ještě zesílí. Viděl zde velký potenciál, protože po roce, jak sám říká, zjistil, že se těžko najde jiná země, jejíž obyvatelé by byli příjemnější a milejší ve vztahu k cizincům, než je tomu

²³ Tamtéž, str. 4

²⁴ Příručka Čechoslováků v cizině, nákladem časopisu Vystěhovalec.

v Brazílii.²⁵ I díky nadšenému přijetí jeho návrhů z brazilské strany tak mohla být v São Paulu založena Československo-brazilská obchodní komora (*Camara de Comercio Tchecoslovaca-Brasileira*) a v Riu de Janeiru poté Československo-brazilská společnost (*Sociedade Tchecoslovaca-Brasileira*). Obchodní komora vznikla na popud československých obchodníků a průmyslníků ze São Paula. Jejím cílem bylo sdružit všechny československé obchodníky, průmyslníky a zemědělce, stejně jako jejich brazilské protějšky, kteří by měli zájem účastnit se obchodů mezi oběma zeměmi. Vedle těchto dvou institucí existoval v São Paulu i nejstarší krajanský spolek v Brazílii i v Latinské Americe – spolek *Slavia*, založený 13. října 1895. Mimo to existovaly na brazilském území i další krajanské spolky a instituce. Nás zajímá především Československý spolek (*Sociedade Tchecoslovaca*) v Portu Alegre, který byl po spolku *Slavia* nejaktivnější. Existence spolku je doložena i v Pelíškově pozůstalosti, kde je český malíř zachycen na fotografii s ostatními členy (viz příloha č. 2). Existovala zde i řada československých periodik a časopisů, jejichž vydávání ovšem nemělo ve většině případů dlouhého trvání. Za zmínku snad ještě stojí dvě české školy fungující na brazilském území – v São Paulu a v kolonii (Nová) Bratislava na severu státu Paraná.

Všechny tyto události zachycuje Kybal v portugalsky psané publikaci *Um anno no Brasil* z roku 1926. Tato kniha je vzhledem k jazyku, ve kterém je psána, určená zejména pro Brazílii a to z důvodu rozšíření povědomí o Československu v této zemi. V první části se zmiňuje zejména o Československé republice, jejím prezidentovi, politickém uspořádání a zahraniční politice. Ve druhé části, která je pro nás zajímavější, pak přichází porovnání obou zemí a také nastínění jejich dosavadních vztahů, jak na úrovni politické, tak na úrovni hospodářské. Aby zvýšil zájem Brazilců o zemi v srdci Evropy, nastiňuje i podobnosti mezi oběma tak odlišnými zeměmi. Má na mysli především fakt, že obě země se začaly v 19. století bouřit proti svým utlačovatelům (Brazílie proti Portugalsku a Československo proti habsburské monarchii). Podobně jako Kybal to viděl i prezident Masaryk, který o vzájemných vztazích řekl, že obě země jsou propojeny přirozeným poutem díky společným ideám svobody, demokracie a míru.²⁶ Tato slova pronesl u příležitosti návštěvy brazilského premiéra na zámku v Lánech v listopadu 1921.

Avšak ani přistěhovalectví do Brazílie nezůstalo neomezené. Podobně jako v případě Spojených států amerických byly přistěhovalcké kvóty zavedeny i v této jihoamerické zemi. Stalo se tak v roce 1934 během vlády Getúlia Vargase, kdy nová brazilská ústava stanovila, že

²⁵ KYBAL, Vlastimil. *Um anno no Brasil: Artigos, conferencias e discursos sobre a Tchecoslovaquia e suas relações com o Brasil*. Rio de Janeiro: Edição do Anuario do Brasil, 1926, str. 10

²⁶ Tamtéž, str. 10

do země smí být přijata ročně nejvýše 2 % nových přistěhovalců z celkového počtu všech přistěhovalců téže národnosti, kteří do Brazílie přišli v průběhu posledních padesáti let.²⁷ Vláda tak jednala zejména z obavy před silícím proudem imigrantů z asijských zemí. Pro Československou republiku to znamenalo roční kvótu 264 osob.

Jak jsem již zmiňovala výše, největší počet krajanů byl soustředěn ve městě São Paulo, kde i z tohoto důvodu vznikla v roce 1922 již zmiňovaná Československo-brazilská obchodní komora. Mezi zdejšími usazenými Čechoslováky bychom mohli nalézt zejména řemeslníky, dělníky a obchodníky. Jednalo se přibližně o 2 tisíce osob trvale usazených ve městě. Další zhruba stejný počet byl pak usazen v brazilském vnitrozemí, kde se věnovali zemědělské kolonizaci. Této oblasti, co do počtu osob, dominoval stát Rio Grande do Sul. Ostatní vystěhovalci byli roztroušeni po zbytku brazilského území.

2.4. Krajské spolky, organizace a časopisy

Vzhledem k tomu, že mnoho krajanů odcházelo hledat štěstí do zahraničí, vznikala řada spolků a organizací, které se jim v počátcích snažily pomáhat a také zprostředkovávaly informace pro další případné zájemce o emigraci. Tato sdružení vznikala jak doma, tak v zahraničí a byla rázu politického i ryze dobrovolnického. Z hlediska politického o emigranty pečovala *Národní rada československá*, která disponovala mnohými důležitými informacemi pro nové pro krajany v cizině. Velké zásluhy v péči o vystěhovalce měl i *Československý červený kříž* a pražský sekretariát *Mezinárodní péče o vystěhovalce*.

Z dalších organizací pak vyniká zejména *Sdružení československých zahraničních spolků*, které vydávalo časopis *Vystěhovalec*, což bylo jedno ze stěžejních periodik, kde se obyvatelé Československa mohli dozvědět veškeré důležité informace o zajištění cesty a začátcích v nové zemi. Do časopisu hojně přispívali i cestovatelé a krajané, kteří zde sdělovali své zkušenosti s cestami, popřípadě usazením se v cizině. Pro nás je důležité, že do tohoto časopisu psal o svých zážitcích nejen s krajským životem František Čech-Vyšata.²⁸

²⁷ BROUČEK, Stanislav. *Češi v cizině*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1996, str. 186

²⁸ František Čech-Vyšata se narodil v roce 1881 v Chlumanech na Prachaticku. Vyučil se bednářem, což se mu později hodilo i na jeho zámořských cestách, když si musel na pokračování svých dobrodružství vydělávat například prací v pivovarech. Uskutečnil tři velké cesty po Jižní Americe. První byla v letech 1910–1912 a nejvíce času strávil v Argentině. Na druhou cestu zamířil v roce 1914 a zpět do vlasti se vrátil až za dlouhých dvanáct let. Opět strávil nejvíce času v Argentině, ale podíval se i do Ria de Janeiro, kde po jistý čas pracoval. Navštívil i Paraguay, Andy, Ohňovou zemi, Bolívii a Peru. Po návratu z této cesty vydal svůj třídílný cestopis *Patnáct let v Jižní Americe* (Praha: Kvasnička a Hampl, 1927). V témže roce se vydal na svou poslední cestu, ze které se vrátil v roce 1937. Během ní pobýval zejména v Brazílii, podnikl plavbu podél brazilského pobřeží a následně se plavil proti proudu Amazonky do brazilského vnitrozemí. Po návratu vydal další cestopis *Středem*

Důležitým zdrojem informací byl i měsíčník *Československá emigrace*, jehož vydavatelem byl *Ústav pro hospodářské styky emigrační a kolonizační při Masarykově akademii Práce*.²⁹

Spolky a periodika však neexistovaly jen v Československu, ale i v zemích, kam mířili vystěhovalci. Pro nás je důležitá Brazílie, kde se jich nejvíce nacházelo v São Paulu. Právě tam totiž byla největší československá krajanská kolonie. Již v roce 1895 zde vznikl spolek *Slavia*, nejstarší krajanský spolek v Jižní Americe. Ten vydával i stejnojmenný časopis, který byl později roku 1934 přejmenován na *Věstník spolku „Slavia“* a byl vydáván jako měsíčník. Od roku 1930 vycházel, taktéž v São Paulu, čtrnáctideník *Brazilský průkopník*, později přejmenovaný na *Brazilský Slovan*, protože sloužil i Jihoslovanům.

Dále existovaly i různé příručky, vydávané státními orgány či dobrovolnickými organizacemi, které měly odjíždějícím krajanům ulehčit začátky a také je informovat o nezbytných náležitostech, které je před cestou nutné splnit. Mezi ně patřila například *Příručka Čechoslováků v cizině*, kterou vydal časopis *Vystěhovalec*.

Jižní Ameriky (Praha: Unie 1938), oženil se a natrvalo se usadil v rodné zemi. Pořádal řadu přednášek o svých zážitcích a seznamoval obyvatele Československa s krásami Jižní Ameriky. Zemřel v roce 1942 po dlouhé nemoci, kterou si přivezl z jedné ze svých cest. Jeho cestopisy a fotografie, nacházející se v Náprstkově muzeu v Praze, jsou jedním z nejdůležitějších zdrojů poznání tehdejšího života československých krajanů v Jižní Americe. Zdroj: http://www.sobinov.info/t-1_frantisek-cech-vysata-cestovatel

²⁹*Československé vystěhovalectví: jeho příčiny, důsledky a vyhlídky*. Praha: Lidová knihtiskárna, 1928.

3. František Pelíšek

Celým jménem František Josef Pelíšek (viz příloha č. 3) se narodil 11. září 1896 v Kutné Hoře. O jeho mládí a rané dospělosti se toho mnoho neví. V matrice Kutné Hory se můžeme dočíst, že jeho otec, František Pelíšek, se narodil roku 1857 v jižních Čechách a byl protokolistou u c. k. okresního hejtmánství. Matka, Antonie Pelíšková, se narodila roku 1856 a byla pravděpodobně v domácnosti.³⁰ Pelíšek měl staršího bratra Alexandra³¹, taktéž malíře, který však zemřel ještě před jeho odjezdem do Brazílie ve věku třiceti let. Stejně málo informací máme o jeho studiích na Umělecko-průmyslové škole v Praze (dnes Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze). Jedna z mála informací, které jsou k dispozici, je ta, že byl žákem profesorů Františka Kysely³² a Emanuela Dítěte. V Praze zřejmě působil i v bohémských kruzích a v letech 1918–1919 natočil sedm filmů.³³ Aktivně působil i v Brně.

Vzhledem k tomu, že Pelíškovi bylo v době odjezdu do Brazílie pouhých 23 let, nijak výrazněji se v Čechách neprosadil. Další informace o jeho působení v českých zemích nejsou k dispozici. Slavným se stal vlastně až v Brazílii.

3.1. Pelíškův odjezd do Brazílie

Z Pelíškovy písemné pozůstalosti je zřejmé, že cestu do Brazílie neplánoval. Byl to spontánní nápad, na který ho přivedli jeho dva přátelé – Leo Vymlátíl a Karel Kotovský (viz podkapitola Významní krajané): *„Přemluven dvěma lehkomyšlnými mladíky, z nichž jeden musil opustiti vlast svou, kdežto druhý touhou po slávě a sebedůvěře též částečně z nutnosti – vyjel, aby se mohl pochlubit něčím. Oba společníci viděli, že dítě jim může být jen ku*

³⁰ Matrika Kutná Hora, č. 44, str. 7, postupné číslo 379

³¹ Alexander Pelíšek se narodil o sedm let dříve než jeho mladší bratr František. Malířství studoval soukromě u Františka Vavříny. Věnoval se malbě vedut zejména ze staré Prahy. Zemřel v roce 1919 v Praze. Zdroj: TOMAN, Prokop. *Nový slovník československých výtvarných umělců*. Praha: Tvar, 1950.

³² František Kysela, narozený roku 1881 v Kouřimi, byl jedním z nejvýznamnějších výtvarníků přelomu 19. a 20. století. Vystudoval Umělecko-průmyslovou školu v Praze, kde se stal nejprve vyučujícím, později profesorem a nakonec rektorem. Krátce navštěvoval i Akademii výtvarných umění. Byl členem Spolku výtvarných umělců Mánes, Osmy, Artělu a dalších. Většina Kyselovy práce spadá do období art deco a byla ovlivněna secesí i kubismem. Profesor Kysela byl všestranným umělcem – zabýval se knižní grafikou, dekoroval kavárnu Union, věnoval se i výtvarnému zpracování skla, zejména vitrážím (je autorem rozetového okna západního průčelí katedrály sv. Víta), zabýval se návrhy textilu a vytvářel tapiserie. Zemřel v roce 1941 v Praze. Zdroj: <http://www.artbohemia.cz/Kysela-frantisek>

³³ <http://www.fdb.cz/lidi/55507-frantisek-pelisek.html>

prospěchu – znajíce jeho ... – povahu. Tak vyvíjí se děj této knihy, která je tak lajdácky napsána – totiž asi tak celý ten příběh vypadal.“³⁴

Původně jejich cesta měla směřovat pouze do Itálie: „*Místo této návštěvy přišli ke mně 2 významné veličiny Leo a Karel. S tajemnou tváří usadili mě do lenošky a zřejmě jaksi napjati tázali se mě: ‚Jel bys někam Franto?‘ ‚Jel bys do Itálie?‘ Pět minut jsem se rozmýšlel a pak jsem řekl – ‚ano‘. Nato ovšem hned byly činěny přípravy k odjezdu.*“³⁵ Tento plán se brzy změnil (na popud pana Vošaty, který jim líčil krásy vzdálené země) a cílem jejich cesty se stalo tehdejší hlavní město Brazílie Rio de Janeiro.

Prvním a zdá se, že i největším problémem byly peníze, kterých se ani jednomu z mužů nedostávalo. Přistoupili tedy k dosti razantnímu kroku, a to rozprodávání majetku. Cesta za oceán totiž v tehdejší době nebyla levnou záležitostí. Podle Pelíškových údajů ho pobyt v Terstu (odkud vyplouvali) a cesta do Ria přišla na zhruba 5 000 korun. K dispozici měl údajně pouhých 1 800 korun. Otázkou tedy zůstává, kde tak velký obnos na cestu získal. Svůj pražský ateliér přenechal jinému umělci a také rozprodal část svých osobních věcí a obrazů. Obdobně řešil své finance i Leo, který dokonce prodal i svůj kožich. Jisté je, že na finanční pomoc od rodičů Pelíšek spoléhat nemohl. Před odjezdem navštívil svou matku, které ovšem o svých plánech na cestu do Jižní Ameriky neřekl. Nakonec však zřejmě peníze sehnal a po vyřízení všech formalit nutných pro dalekou cestu se 25. ledna 1920 vydali on a Leo (Karel se k nim připojil až v Terstu a Vošata, který s nimi měl původně také cestovat, k vlaku nedorazil) na cestu.

Jejich první zastávka byla ve Vídni, odkud pokračovali přes tehdejší Jugoslávii (dnešní území Slovinska) do italského Terstu. Společnost ve vlaku jim dělali zejména Chorvaté a cesta příjemně utíkala. V Terstu se poté shledali s Karlem, který mezitím obstaral část peněz potřebných na cestu do Ameriky. Prakticky bez peněz se ve třetí třídě na lodi Francesca (viz příloha č. 4) vydali na dlouhou plavbu přes oceán. Jejich spolucestujícími na lodi byli zejména Němci, následováni Chorvaty. Cesta vedla přes španělskou Almerii a Gibraltar, kde 1. března 1920 opustili Evropu.

Zpočátku nebyla cesta nikterak veselá, a to zejména z důvodů špatného počasí, které zdržovalo cestu, a zimy. Nicméně jak se blížili ke Kanárským ostrovům a poté ještě dále na jih, počasí se začalo zlepšovat. Cestu si krátili povídáním, zpíváním, hraním karet či procházkami po palubě. Také je zde první zmínka o portugalském jazyce: „*Portugalština je*

³⁴ PELÍŠEK, František. *Rkp. zápisky* (dále jen zápisky), str. 1

³⁵ Tamtéž, str. 1

*řeč pro vraha a mám dojem, že se jí nenaučím.*³⁶ Dle svých vlastních slov ovládal Pelíšek pouze francouzštinu a i tu spíše jen zběžně. Sám sobě během cesty vyčítá, že více nestudoval. Dobře si také uvědomuje, že nové začátky v naprosto cizí zemi budou složité. Doufá však, že se nakonec nějaká práce najde, i když připouští i obavu z nejisté budoucnosti. Zmiňuje také své filmové zkušenosti z Prahy a případnou možnost navázat na ně v Brazílii. Představy tří přátel o budoucí práci se značně liší. Zatímco Pelíšek by rád pokračoval v podobně bohémském životě jako ve své vlasti (malířství, popřípadě film), Karel by se rád stal farmářem. Takovýto osud potkal mnoho vystěhovalců nejen z českých zemí. Vzhledem k velké rozloze země nebyla nouze o půdu, avšak byly potřeba peníze. To je ovšem něco, co třem cestovatelům chybí. Dohromady totiž mají zhruba 90 lir.

3.2. Těžké začátky v nové vlasti

Lod' Francesca dorazila do přístavu v Riu de Janeiru 12. března 1920. První Pelíškův dojem z přístavního města je, že se mu Rio jevilo „*jako hromádky kubistické ve vodě*“.³⁷ Zpočátku bydleli všichni v jednom hotelu, ale stále se jim nedostávalo peněz na placení. Ale sám Pelíšek říká, že jinak se tam žije dobře, zejména na dluh, a lidé jsou milí a příjemní. Brzy se však přestěhovali do jednoho z mnoha penzionů ve městě. Od původního záměru najít si privátní bydlení nakonec upustili pro přílišnou nákladnost. Jejich první kroky v Riu vedly na československé zastoupení, které ovšem nenašli. Prvním československým vyslancem v Brazílii byl jmenován Jan Havlasa, který do země přicestoval taktéž v roce 1920, ale až po Pelíškovi.

Hned zkraye si všímá i rozdílné životní úrovně v jihoamerické zemi: „*Máslo – mléko všecker k dostání – boty a šaty ohromné. Tady i ten největší šupák je alespoň trochu chic.*“³⁸ Sám je překvapen, jak dobře se v Brazílii dá žít za velmi nízké náklady. Ani jeden z přátel zatím nemá práci, peníze také prakticky nemají, ale nic jim neschází. Ovšem jako akademický malíř je velmi rozčarován z úrovně malby a kresby. Zjišťuje, že nejrozšířenější malířskou technikou je zde retuš, které se on sám nevěnuje, a proto neví, zdali se mu podaří uchytit.

Spolu s Karlem začínají kreslit první obrázky jihoamerické země a věnují se i malbě interiérů. Ovšem s hledáním stálejší práce prozatím nespěchají. Namísto toho plánují Leovu cestu do Evropy. Nedlouho po příjezdu se totiž Leo má vrátit zpět do Čech a dopomoci jim

³⁶ Tamtéž, str. 22

³⁷ Tamtéž, str. 29

³⁸ Tamtéž, str. 32

k většímu obnosu peněz. O jaký obchod se jedná, se Pelíšek nezmiňuje, ovšem v případě, že se podaří, by „*všichni byli milionáři*“³⁹. A tak Leo odjíždí 8. dubna 1920 zpět. Po Leovi posílá Pelíšek do Evropy i několik pohlednic a obrázků jihoamerické země. Dle jeho vlastních slov se jedná o kýče, o věci bez vkusu, ale obdrží část zisku z jejich prodeje. Vzhledem k tomu, že v Brazílii stále nemá stálou práci, vypomáhá si i malováním pohlednic.

Zpět do Brazílie by se měl Leo vrátit přibližně za čtvrt roku. Později se dozvídáme, že jim onen zmiňovaný obchodní záměr nevyšel. Jednak ho neměli dostatečně rozpracovaný a spoléhali se pouze na ústní sliby zainteresovaných lidí v Praze a jednak i proto, že podnikání v Brazílii nebylo až tak jednoduché. Jak se zmiňuje i Václav Kresta, (viz podkapitola Významní krajané) v případě podnikatelských záměrů bylo nutné počítat s vysokým počátečním kapitálem a také s perfektní znalostí brazilských poměrů a zejména trhu. Jinak nebylo možno konkurovat již zavedeným severoamerickým, popřípadě západoevropským firmám.

Na počátku dubna 1920 se opět stěhovali, a to kvůli nedostatku peněz na placení nájmu. Tentokrát do „*horšího domu, kde bydlí inteligenti, kteří nemohou platit*“.⁴⁰ Peníze získávají od pana Pytlíka (viz podkapitola Významní krajané) a pana Popela, což byli českoslovenští přistěhovalci, kteří již v Brazílii žili delší dobu. Pomáhali Pelíškovi a Karlovi shánět práci a také jim platili ubytování. V brzké době by si oba dva měli založit v Brazílii obchodní společnost, díky které by měl český malíř a jeho přátelé zbohatnout. Zatím ale zajistili jen Karlovu cestu do São Paula, kde by měl pracovat jako kreslíř šablon u lakýrníka. Pelíšek by tak zůstal v Riu sám. Nicméně zatím zůstávají oba přátelé spolu a protloukají se novým životem. Pelíšek si neustále stěžuje na nedostatek peněz a také na Karlovu lehkovážnost, s níž přistupuje k budování existence v nové zemi. Jejich hlavním problémem bylo, že se vždy spoléhali na pomoc druhých lidí, například pomoc pana Popela či Pytlíka, kteří jim vždy ochotně zaplatili ubytování i další náklady na živobytí. Ovšem tyto lidé za to na druhou stranu očekávali i jisté práce ze strany Františka Pelíška a Karla. Z Pelíškova vyprávění je zřejmé, že se často nechal strhnout Karlem k nepravostem a nicnedělání, i když mu to bylo proti mysli. Také si uvědomuje, že si částečně za svou situaci mohou i sami a že by se měli daleko více spoléhat na sebe než na pomoc cizích lidí: „*Je to sice naše chyba také, alespoň vidíme, že se nemáme na nikoho spoléhat.*“⁴¹

³⁹ Tamtéž, str. 35

⁴⁰ Tamtéž, str. 35

⁴¹ Tamtéž, str. 47

Právě v této době Pelíšek často vzpomíná na domov a propadá stavům zoufalství. Nedokáže si představit budoucnost a doufá, že by případná pomoc měla přijít i ze strany nového československého vyslance, který měl brzy dorazit (tyto poznámky pocházejí z počátku května 1920): „*Mrzí nás vše již pár dní a vzpomínám si často na domov. Jak to půjde dál? Přijede sem náš konsul za 3 neděle (Havlasa) – ale já už nemám pomalu ani barvy.*“⁴²

Ubytování za ně až dosud vždy platil někdo jiný, ale nyní si již platbu musí zajistit sami, což se jim příliš nedaří. Jejich účet v hotelu dosahuje každý měsíc zhruba 460 R\$ (takto je označována brazilská měna real), přičemž příležitostným malování pohlednic a portrétů si vydělají přibližně 10 až 20 R\$. Poté, co na začátku pobytu chodili do kina, kaváren, hospod a žili poměrně kulturním životem, teď se jejich situace obrátila. Živí se jen chlebem a kávou, nosí stále jedno oblečení a nemají peníze ani na nákup barev.

Pelíšek stále bydlí v hotelu u pana Schraye a Karel sám v bytě. Jelikož Pelíšek nemá peníze na nájem, pan Schray ho přestěhoval do menšího pokoje. Co ovšem malíř kvituje s povděkem, je fakt, že ho majitel nevyhodil na ulici. I tím se podle Pelíška odlišuje Brazílie od Evropy – lidé jsou zde mnohem srdečnější, přívětivější a lidské osudy jim nejsou lhostejné. Vzhledem k tomu, že se Karel dostal za jakési výtržnosti na pár dní do vězení, měl Pelíšek čas na prohlídku Ria de Janeira a na zhodnocení života v hlavním městě. Každý večer chodil na procházku k *Pão de Açúcar* (Cukrová homole), kterou několikrát zachytil i na svých malbách. O Riu se zmiňuje jako o krásném, i když poněkud fádním městě, kde nejkrásnější je přístav a okolí. Dle jeho názorů se Rio de Janeiro začalo rozvíjet zejména po roce 1902. Pochvaluje si čistotu ulic i využívání elektrických tramvají, na něž mají zřejmě monopol Angličané. O víkendu chodívá na nábřeží, kde si všímá brazilského zvyku vydávat se v neděli autem na vyjížďky. Během týdne navštěvuje divadla (v té době jsou v Brazílii velice oblíbené komedie s Charliem Chaplinem), tržnice, parky a zoologickou zahradu, která je sice vychvalovaná, ale není na ní nic zvláštního.

Za centrum veškerého dění a společenského života považuje *Avenida Rio Branco*, kde je největší koncentrace kin, pivnic a restaurací. Pravděpodobně se jedná o lepší čtvrť, protože Pelíšek píše: „*Dámy – velice namalované – zato ale skvostně oblečené tu korzují – a páni v elegantními stříhu sev. am. se tu promenují – parfém cítíte neustále.*“⁴³ Již v tehdejší době bylo Rio známo svým nočním osvětlením, takže se Pelíškovi zdá, že je tam pořád den. A když

⁴² Tamtéž, str. 49

⁴³ Tamtéž, str. 58

navíc ještě připočteme tisíce aut, je Rio opravdu živým městem. Zmiňuje se i o katolické církvi, která má v zemi i městě velký vliv.

Poté, co byl Karel propuštěn z vězení, si Pelíšek myslel, že se vše k lepšímu obrátí, že konečně začnou pracovat a shánět si obživu. Ale velice se mýlil. Karel se brzy vrátil k předchozímu životu a o shánění zaměstnání nejevil nejmenší zájem. Pelíšek se tedy sám vydával na procházky, při kterých sbíral náměty pro své pozdější malby. Zaujal ho zejména přístav, kde se spřátelil s námořníky, kteří ho učili portugalsky. Kreslil však pouze skici, protože neměl prostředky, aby si koupil malířské vybavení. Dluh u pana Schraye zatím narůstal, a tak se český malíř rozhodl opět navštívit československou legaci. Tentokrát se i setkal s nově jmenovaným vyslancem Janem Havlasou, který do země přicestoval nedávno. Ten si od něj koupil dvě skici, s tím, že na víc bohužel nemá peníze, ale že se pokusí mu nějak pomoci. Po získání malého obnosu peněz splatil Pelíšek panu Schrayovi část dluhu.

Na konci června roku 1920 přišel dopis od Lea z Prahy. V něm se přátelům svěřuje, že obchod, který plánovali, se pravděpodobně neuskuteční. Z psaní není zřejmé, o jaký obchod se jedná, ale vše ztroskotalo na vysokých cenách zboží.

V této době mu také začaly přicházet první dopisy z Československa. Vedle již zmíněného Leova psaní přišel i dopis od matky, která doufala, že se synovi dobře daří, a mimoto se zmiňuje i o svých plánech – že prý by ho přijela navštívit. To se ovšem Pelíškovi příliš nezamlouvá, neboť v dopise, který matce posílal, psal, že se jim nevede špatně, což ovšem není pravda. Obzvláště nelibě Pelíšek nese fakt, že panu Schrayovi dluží již 1100 R\$ (v přepočtu přibližně 12 tisíc korun), nicméně i nadále může pobývat v hotelu.

Z Národních listů, které odebírá pan Popel, se Pelíšek dočetl i o situaci v rodné zemi. Zmiňuje amnestie prezidenta Masaryka, Hlinku v Národním shromáždění (zřejmě se jedná o Andreje Hlinku, slovenského kněze a zakladatele Slovenské ľudové strany, v letech 1918–1938 člena československého Národního shromáždění) a také protičeskoslovenské smýšlení Polska. Dále se mu nelíbí fakt, že československý národ je stále někým využíván. Nejprve prý Němci a nyní Angličany. Srovnává to i se situací v Riu de Janeiru: „*Dnes kouká anglický kapitál uchvátit kde co v celé Evropě. Vždyť i tady v Riu (Leopold Railway) – elektrické tramvaje – osvětlení a jiné nejnovější věci mají Angličané.*“⁴⁴

Opět se také zmiňuje o stavu brazilské umělecké sféry. Navštívil výstavu francouzského umělce, která byla dle jeho vlastních slov strašná. Brazilské umění prakticky vůbec nezmiňuje. Vše, co je podle něj kvalitnější, pochází od cizinců. Ale obecně se mu zdá,

⁴⁴ Tamtéž, str. 71

že je zde velmi malý zájem o slušné věci. Dokonce i svoje práce, které vytvořil v Brazílii, považuje za podprůměrné. Jedná se o pohlednice s brazilskými motivy, jež Pelíšek namaloval, pan Popel je nechal vyhotovit a které se měly prodávat v Československu. Pravděpodobně i toho se týká onen obchod, kvůli kterému se Leo vrátil zpět (to je ovšem pouze můj subjektivní názor). Ale nejsou to pouze obrazy, o kterých se Pelíšek zmiňuje. Velice často chodí do biografu a píše tedy i o filmové scéně. Za nejkvalitnější považuje filmy s Charliem Chaplinem. Dále hovoří zejména o amerických filmech, které považuje za kvalitní a hodné vidění. Zmiňuje i některé americké hvězdy éry němeého filmu, mezi jinými i Franka Keenana nebo Williama S. Harta. To vlastně není překvapivé, protože již v Praze pronikl nadaný malíř i do filmových kruhů. Ještě před svým odjezdem do Brazílie natočil přibližně sedm filmů (všechny pocházejí z let 1918 a 1919). V Pelíškově pozůstalosti v Brazílii se dochovala i divadelní smlouva z roku 1918 (viz příloha č. 5). Na jejím základě je známo, že Pelíšek měl v říjnu 1918 angažmá v Kabaretu Rokoko na pražském Václavském náměstí. Během tohoto měsíčního působení v divadle si umělec vydělal 400 korun, což bylo na tehdejší poměry opravdové bohatství.

Koncem června roku 1920 se uzavírá první Pelíškův čtvrtrok v nové zemi. Z našeho pohledu se nedá hovořit o velkých úspěších výpravy tří přátel. Nejenže se jeden z nich už stihl, ač z obchodních důvodů, vrátit do vlasti, ale ani zbylí dva si v Brazílii dosud nevedli příliš úspěšně. František Pelíšek žije na dluh v hotelu u pana Schraye, práci si zatím ani jeden nenašel a peníze jim neustále chybí.

3.3. Život v Riu de Janeiru

Následující dny plynou v podstatě podobně jako ty předcházející. Pelíšek s Karlem nadále čekají na Leův příjezd. Karel stále slibuje, že si najde práci, ale to se mu nedaří. Český umělec čas od času namaluje skicu okolní krajiny a tvrdí, že mu do budoucna bude sloužit jako model pro větší obrazy. Ke konci července roku 1920 si oba dva byli téměř jistí, že Leo dorazí. Jaké však bylo jejich zklamání, když se tak nestalo, je nasnadě. Bez peněz a bez materiálu se tak s velikými dluhy oba přátelé museli vypořádat sami. Pan Schray je i nadále nechal bydlet v hotelu a Karel začal malovat obrazy podle Pelíškových skic. Teprve koncem července došel dopis od Lea z Prahy, že se zdržel kvůli sletu (jednalo se o VII. všesokolský slet konaný ve dnech 27. až 30. června 1920), ale že se již vydává na cestu.

Velice nelibě nese Pelíšek přítomnost Němců v Brazílii. Tvrdí, že jich je tam příliš mnoho a doslova píše: „*Brazílie (resp. já mohu sám tvrdit Rio) je samý Němec (nemůže se upřít, že by nepracovali dobře) a je vlastně kolonií Německa.*“⁴⁵ V místních německých novinách Germania se velice často píše o Čechoslovácích jako o zrádcích a nízkých lidech a čas od času je nevraživost mezi oběma národy patrná i na veřejnosti. Ostatně není to pouze český malíř, který Němcům nemůže přijít na jméno. Negativní ohlasy zaznívají i z československého vyslanectví, které dokonce tvrdí, že Němci ani nechtěli povolit vznik československého zastoupení v Brazílii.

Koncem srpna roku 1920 se konečně vrátil Leo. Jeho cesta do Evropy pravděpodobně moc úspěšná nebyla, protože i sám Pelíšek poznamenal, že „*Leošek to vedl asi tak v Evropě jako my v Americe*“⁴⁶. Když jim pak začal vyprávět, že o budoucím obchodu nemůže být ani řeč, prý kvůli stále rostoucím cenám, byli oba přátelé velice zklamáni. Ještě více však pan Popel, který měl na obchodu eminentní zájem. Vzhledem k tomu, že obchody se nedařily (na vyslanectví už neměli zájem o jejich další díla) a práci si ani jeden z přátel nenašel, uvažovali, co dál. Leo dostal pozvání od dvou Češek usazených v Argentině, aby je navštívil na jejich farmě blízko hranic s Paraguayí. Ovšem to by vyžadovalo peníze na cestu lodí do Buenos Aires, které nemají. Všichni tedy nadále zůstávají v Riu.

Co se týká Pelíškových vztahů s ostatními vystěhovalci z Československa, zmínky o nich jsou pouze zběžné a další informace v podstatě nedohledatelné. Čas od času se v deníku zmiňuje o některých osobách, které se mihly jeho novým životem v Brazílii, ale soustavně se nestýká s nikým. Ani se mnoho nezmiňuje o případných krajanských spolcích. V jeho deníku se však nachází pozvánka na československé zastoupení v Riu de Janeiru. 28. října 1920 je u příležitosti druhého výročí samostatného Československa konána recepce, na kterou jsou zváni i Čechoslováci v Riu. Součástí je i vystoupení československého operního pěvce Pavla Ludikara⁴⁷. Vedle árií od Frédérica Chopina či Georga Friedricha Händla měl zazpívat i árii z Dvořákovy opery Rusalka a několik československých lidových písní. Bohužel z Pelíškova deníku není známo, jestli se malíř recepce zúčastnil, a tedy ani jeho případné dojmy z ní.

Velkou událostí podzimu roku 1920, kterou naopak Pelíšek dosti podrobně popisuje, se stala návštěva belgického krále Alberta I. V noci to díky světlům a výzdobě vypadá jako ve

⁴⁵ Tamtéž, str. 91

⁴⁶ Tamtéž, str. 102

⁴⁷ Významný operní pěvec (vlastním jménem Pavel Vyskočil) se narodil v roce 1882 v Praze. Po absolvování pražské konzervatoře vystupoval v Národním divadle v Praze a zejména pak v zahraničí. Zpíval v italském Teatro alla Scala (známější jako La Scala), v Buenos Aires a za vrchol kariéry je považováno jeho působení v Metropolitní opeře v New Yorku (v letech 1926–1932). Zemřel v roce 1970 ve Vídni. Zdroj: <http://www.csfd.cz/tvurce/30717-pavel-ludikar/>

dne. Všude po městě visí vlajky a portréty belgického krále. Podobizna krále je dokonce i na vějířích či na belgické zubní pastě. Při příležitosti této státní návštěvy oslavují všichni společně – chudí i bohatí, bílí, mulati i černoši. Pelíšek se dokonce vyjadřuje i k brazilské politické situaci: „*Co se týče lásky k vlasti, je to jako u nás, každý zbohatlík a voluntář – má tu slušnou funkci. Sociální demokraté tu opozici nedělají, protože u vesla je jiná strana, která tu republiku vede zrovna tak a jmenují se ovšem jinak – ale je při tom klid, jen černí se dřou.*“⁴⁸

V prosinci 1920 byla situace stále stejně neutěšitelná. Karel, Leo ani Pelíšek neměli pravidelný zdroj příjmů. Vždy se jednalo pouze o drobné pracovní příležitosti, jako například malování portrétů nebo pohlednic. Přátelé se dokonce museli odstěhovat z hotelu od pana Schraye. Jestli mu někdy doplatili dlužnou částku, se z deníku již nedozvíme. Ale podle Pelíškových poznámek zřejmě nikoli. Neúnavně plánují další cesty – nejen do São Paula, ale například i do New Yorku, Argentiny či na Kubu. Nicméně jednu věc již český malíř pochopil, totiž že se za žádných okolností nemůže spoléhat na Karla. Sám říká, že si musejí vystačit a že se od nynějška budou muset o všechno postarat sami. Blíží se také první vánoční svátky v Brazílii. Ty Pelíšek strávil sám, což mu na jeho již tak pochmurné náladě nepřidalo. Leo odjel obchodně do São Paula, avšak vrátil se s prázdnou. Stále také navštěvuje československé vyslanectví v Riu, kde doufá v pomoc od vyslance Havlasy. Ten bohužel zřejmě také nemá peněz nazbyt, protože mu kromě již zmíněné počáteční pomoci dále nevypomáhá, což Pelíšek nese dosti těžko. Zmiňuje se i o tom, jak obtížné je se vůbec k Havlasovi dostat. Veskrze nepopisuje Havlasu jako milého člověka, ale jako muže, o němž se ve městě šíří nepěkně zvěsti o problémech na vyslanectví. Což vezmeme-li v úvahu jeho oblibu u širší brazilské společnosti a jeho velmi dobré vztahy s brazilskou vládou i ostatními velvyslanci, je velmi zvláštní. Je ale velmi dobře možné, že s tím souvisí i pozdější Havlasovo odvolání z postu vyslance v Brazílii. Stalo se tak po stížnosti na pražském Ministerstvu zahraničních věcí. „*Jeden z Havlasových pracovníků si stěžoval na poměry, které na českém vyslanectví v Riu vládly. Havlasa byl tedy odvolán a musel odjet na rok do Prahy.*“⁴⁹

Nedlouho poté Karel opravdu odjíždí do Curitiby a Pelíšek s Leem zůstanou v Riu sami. Pelíšek je rád a doufá v lepší zítřky. Občas se v deníku objevují i zmínky o ostatních Čechích usazených v Brazílii. Z některých poznámek se zdá, že u Pelíška příliš oblíbení nebyli: „*Zdejší Češi si zakládají na tom, že nic nebyli, jak začli – jak jsou chytří – co znamenají a jak je nutno každého brát u huby. Nebudu se o tom raději rozepisovat neb ti lidé po spoustě let co*

⁴⁸ Tamtéž, str. 114

⁴⁹ KRATOCHVÍLOVÁ, Lucie. *Jan Havlasa, jeho život a vztah k Brazílii*. Praha, 2012, str. 53

tu jsou, jsou tak trapní a ubozí – a přece se vlastně k ničemu nedopracovali. Brazílie je vůbec země, kde se snad nechá slušně žít – ale ušetřit ztěžka.“⁵⁰

Na počátku roku 1921 se udály okolnosti, o kterých se Pelíšek již blíže nerozepisuje, nicméně jejich výsledkem je, že jak on, tak Leo prozatím zůstávají v Riu. Když už se zdálo, že zůstanou bez peněz, sehnal Leo konečně řádně placenou pravidelnou práci. Z Pelíškových poznámek není čitelné, o jakou práci se přesně jednalo, ale vzhledem ke zmínce o elektrických ranách, které zpočátku Leo dostal, si můžeme domýšlet, že se pravděpodobně jednalo o práci v elektrárně.

Velkou událostí, která je taktéž v denících zmíněna, je únorový karneval v Riu. Byl to první karneval českého malíře, který v Brazílii zažil. Popisuje ho jako ohromnou slavnost, kdy do ulic vyráží všichni od dětí v peřince až po babičky.⁵¹ Během této doby je absolutně nemožné provádět jakékoli obchody, protože město žije pouze karnevalovým veselím.

Pelíšek se nevěnuje pouze popisu svých osobních zkušeností a svého nového života, ale všimá si i života celé brazilské společnosti a mezilidských vztahů v ní panujících. Zdá se mu, že Brazílie je v podstatě kopií Spojených států amerických či odbytíštěm jejich produktů. A že o severoamerickém způsobu života a kultuře nemá valné mínění, dokazují i jeho slova: „*Jestli si někdo myslí, že Amerika je nutná k nějakému vývoji vyjma finančnímu, strašně se mýlí. Život – kupř. zde – dole, který je jenom nedokonalou kopií severu, ukazuje na nevkus, surovost a na to, že kdo je silnější nebo podlejší a dovede někoho přišlápnout, může se zmocit.*“⁵² Nelibě nese zejména shon poválečné doby a všudypřítomnou ziskuchtivost a také prospěchářství většiny lidí. Mnohým jde zejména o vlastní prospěch a uznání a v honbě za svým cílem často neberou na nikoho a na nic ohledy. Již na začátku svého deníku se zmiňuje, že jej považuje spíše za cestopis (což jak se dozvídáme v jeho průběhu, není zcela pravda, protože popis Brazílie není tím nejdůležitějším), a je možné, že měl v plánu i jeho publikaci, jak se dá usuzovat z některých poznámek: „*Jelikož jsem už tu blbou cestu začal (nelituji toho), musím také se pokusit psát tak trochu, aby to vypadalo jak od těch ostatních. Totiž já jsem psal, jak to doopravdy vše vypadalo – a to se nemá. Kdyby tak psali všichni, měli bychom brzy po iluzi.*“⁵³ Právě z tohoto úryvku je možné usuzovat, že měl se svým deníkem opravdu jiné plány a chtěl se s ním zařadit po bok Jana Havlasy nebo Františka Čecha-Vyšaty, kteří svůj pobyt v Brazílii zdokumentovali v cestopisech.

⁵⁰ Zápisky, str. 143

⁵¹ Tamtéž, str. 152

⁵² Tamtéž, str. 156

⁵³ Tamtéž, str. 156

3.4. Odjezd do Curitiby

Z deníkových zápisků bohužel není zcela jasné, kdy přesně (známe pouze rok 1921, viz příloha č. 6) a za jakých okolností došlo k odjezdu Pelíška a Lea z Ria de Janeiro do Curitiby ve státě Paraná. Jediné, co ze zápisků vyplývá, je spor mezi Leem a vyslancem Havlasou. Jednalo se o jakousi aféru na vyslanectví a Havlasa měl snad Lea využít ve svůj prospěch, přičemž jemu i Pelíškovi nasliboval prakticky nemožné věci. Nakonec jim pomohl pan Potůček, taktéž zaměstnanec vyslanectví, který jim připravil cestu do Curitiby a do začátku jim vypomohl i finančně a věcně. Jisté je, že do hlavního města státu Paraná oba přátelé odjížděli jako zahradníci. Na místo se dostali za tři dny na lodi, která byla plná černochů a domorodců. Popisuje ji jako vratkou loď s velikostí přibližně třetinovou, než měla loď Franceska, se kterou připluli z Evropy. Ačkoli se na lodi neplavili jen lidé, ale i zvířata, považuje ji za čistší, než byl zaoceánský parník.

Do Curitiby nejeli přímo, loď nejprve dělala zastávku v přístavu Santos (stát São Paulo). Toto místo udělalo na Pelíška dojem, i když ho popisuje jako fádňní město. Co ho ale ohromilo, byla velikost přístavu a množství lodí, které se tam nacházely. Ani neměli příliš času si přístav pořádně prohlédnout a už pluli dál. Jak se na horizontu začaly objevovat hory a kopce, bylo jim jasné, že se blíží k městu Paranaguá (přístav ve státě Paraná).

První, o čem se Pelíšek po příjezdu do Curitiby zmiňuje, není překvapivě popis města nebo jeho a Leovy plány, ale situace týkající se imigrantů. Je to vůbec poprvé od jeho příjezdu do Brazílie, kdy se této tematice věnuje a my se můžeme něco dozvědět obecně o životě vystěhovalců v zemi. Jak jsem již psala v kapitole o vystěhovalectví, informační a náborové kampaně v Československu (potažmo i v ostatních evropských zemích) byly obrovské, ale informací byl nedostatek. Mnozí Čechoslováci si dokonce myslí, že se v Latinské Americe mluví anglicky a měnou je dolar. Informace se do Evropy dostávají postupně a pomalu, často až s odstupem několika let, jelikož noví přistěhovalci mají zpočátku jiné starosti než psát do vlasti, jak se jim daří. Často nemají peníze ani na zabezpečení základních životních potřeb. Tyto tak potřebné informace se tedy do republiky dostávají spíše až ve 20. letech 20. století. Proto je Pelíškovo svědectví velmi cenné. Díky němu se například

dozvídáme i rozložení emigrantů v jednotlivých brazilských městech: „*Curitiba – mnoho Poláků i Němců, Rio – Portugalci, São Paulo – Italiáni etc.*“⁵⁴ On sám považuje situaci na neudržitelnou. Do země neustále proudí tisíce a tisíce imigrantů z celé Evropy, a i když je brazilské území ohromné, ne všechna místa jsou vhodná k životu a vybudování existence. O tom, že přistěhovalci často nemají žádný základní kapitál, díky kterému by si vybudovali nový život, snad ani netřeba hovořit. Pravdou je, že lidé nejsou ani dostatečně informováni od vlád svých zemí, což Pelíšek kritizuje: „*Úřady jako vyslanectví nestarají se pranic, aby upozornily ve svém státě příslušníky a varovaly je.*“⁵⁵ Poté se tedy není čemu divit, že poměry panující zejména na plantážích jsou často nelidské. Jak již víme z předcházejících kapitol, imigranti obdrželi od brazilské vlády půdu s tím, že na části musí hospodařit pro stát a na zbytku pro vlastní potřebu. Ovšem nikdo jim neřekl, v jakém stavu ten pozemek je. Ne všechna půda je vhodná k zemědělství. Pelíšek popisuje, že je nutné se i dva roky o zemi starat, než je vhodná a připravená k pěstování plodin. Ale ani poté ještě nemají imigranti vyhráno: „*A čaj káva a plantáž a práce do zmrzačení rukou – kontrakt na 5 let, což nikdo nemůže vydržet – dřív nedostane ani halíř – a prchá-li – zastřelí ho klidně, neb psi ho chytí.*“⁵⁶ I proto si český malíř myslí, že lidé by radši měli zůstat ve vlasti a svou práci přispět k jejímu rozvoji než se pouštět do nejisté budoucnosti. Pravdou také je, že brazilská vláda se na situaci podle Pelíškových slov snaží upozornit a varuje před přílivem dalších imigrantů. Ovšem informovat o tomto faktu není v zájmu velkých přepravních společností: „*Vláda již před 2 lety (as) upozornila (... Vídeň), že nepotřebují imigrantů, ale tato společnost lífruje sem lidí dost.*“⁵⁷ Přes všechna tato kritická slova, upozornění a časté Pelíškovy nářky nad nejistou budoucností ale malíř svého činu nelituje a je rád, že se na cestu vypravil.

Do Paranaguy dopluli 11. března 1920 a Pelíšek nás ihned seznamuje s městem. Město je prý fádňí, ale už zdálky byly vidět hory a zeleň, která celý přístav obklopovala. Vegetace je prý již na přechodu z tropů do pásma studenějšího, což dokládá i vlhkým podnebím a konstatováním, že v zimě je zde jen kolem pěti stupňů. Z flóry vyzdvihuje především pinie, které jsou všudypřítomné. Zmiňuje i fakt, že celá tato oblast je velmi bahnitá, a proto mnohé domky stojí na kůlech, aby nebyly vystaveny přímému působení vody a vlhkosti. S vlhkem je spojen i zvýšený výskyt komárů a moskytů, ale nejen jich. Největší strach má Pelíšek z jedovatých pavouků, proti jejichž jedu prý neexistuje protijed a jichž už několik viděl a zabil. Po popisu města, flóry a fauny přichází na řadu popis místních obyvatel. První, čeho si

⁵⁴ Tamtéž, str. 294

⁵⁵ Tamtéž, str. 166

⁵⁶ Tamtéž, str. 166

⁵⁷ Tamtéž, str. 166 (pozn.: název společnosti je nečitelný)

Pelíšek všiml, jsou *caboclové* (míšenci indiánů a bělochů): „*Páni otrhaní s velkými klobouky – zabalení v deku. Po boku ohromný facon (tesák), puška a lítají jako diví. Jsou to potomci prvních usedlíků – ale nepočítají se mezi řádné obyvatelstvo. Jsou prý mezi nimi hodní lidé – i vrahové – ale lépe je jim nevěřit. Je je vidět občas projíždět městem. Žijí v lesích svým způsobem.*“⁵⁸

Z přístavu se oba přátelé odebrali do města, kde si našli ubytování v hotelu. Poté se rozdělili – Leo zůstal v Parangue a Pelíšek odjel vlakem do Curitiby, kde na něho již čekal Karel. Nyní tedy vidíme, že se s Karlem nerozloučili nadlouho, i když podle předchozích záznamů by se to mohlo zdát. Karel ve městě připravoval výstavu obrazů a Pelíšek mu začal ihned pomáhat. Všimá si i jednoho velkého a pro něj zásadního rozdílu mezi Riem a Curitibou – zatímco v hlavním městě nebyl přílišný zájem o výstavy a kulturu vůbec (tedy jinou než severoamerickou), tak zde je tomu naopak. O Karlovi a jeho výstavě se zmiňovali i kritici. Zde se poprvé dozvídáme něco bližšího o Karlovi. Zřejmě byl tedy podobně jako Pelíšek umělec. Vzhledem k tomu, že ovšem nikde nefiguruje jeho příjmení, není možné dohledat, o koho přesně se jedná. Každopádně i tento fakt, spolu se změnou prostředí přispěl k tomu, že český malíř nyní hledí do budoucnosti s větším očekáváním.

Výstava sice neměla úplně kýžený účinek, ale přesto se o ní psalo v místním tisku. Zejména v souvislosti s tím, že některé z obrazů jsou kopie jiných, známějších děl. Nicméně i tak se o Karlovi a Pelíškovi v Curitibě mluvilo, což pomohlo i jejich výstavě. Díky ní se také seznámili „*s největším Čechem v Brazílii p. Křemelou*“⁵⁹ (viz podkapitola Významní krajané).

Konečně se jim začíná trochu dařit. Leo sehnal po dlouhém hledání práci a ani Pelíšek s Karlem si nestojí špatně. Malíř si dokonce pořídil na úvěr koně, jelikož to byl nejběžnější dopravní prostředek v této části země. Zpočátku z něj dosti padal, ale byl nucen si jízdu na Tondovi, jak koně pojmenoval, velice rychle osvojit. Vedle koně má i psa Zajíce. Zatímco soužití a spolupráce s Karlem se neustále zlepšuje, zhoršuje se Pelíškův vztah k Leovi. Sám Pelíšek tvrdí, že Leo začíná lhát a chová se jako kdysi Karel. Poprvé se také zmiňuje o svém novém jméně, pod kterým zde byl znám (a pod kterým je znám i v současnosti) – Pelichek.

Následuje zhruba čtvrtroční odmlka v záznamech a poté deník pokračuje novou knihou. Pelíšek se stále nachází v Curitibě a nežíje si špatně. Za zmínku stojí, že prodal panu Křemelovi koně Tonda, kvůli vysokým nákladům s ním spojeným. Také začal trpět zdravotními problémy. Domníval se, že se jedná o onemocnění ledvin, avšak po návštěvě

⁵⁸ Tamtéž, str. 168

⁵⁹ Tamtéž, str. 170

místního lékaře se ukázalo, že jde pouze o problémy s páteří (malíř byl velmi malého vzrůstu a navíc měl zdeformovanou páteř). Pelíškův zdravotní stav nebyl dobrý ani před odjezdem z Československa, trpěl častými záněty průdušek. V lékařské zprávě, která byla nutná pro vystěhování se ze země, lékař dokonce píše: „*Radím nemocnému důtklivě, aby ve vlastním prospěchu se odebral k léčení do krajín klimaticky příznivých (Itálie, Řecko – Korfu) a sice co nejdříve.*“⁶⁰ Otázkou však zůstává, zda vlhké brazilské podnebí bylo tím správným místem k jeho léčbě. Navíc vezmeme-li v úvahu jeho chatrnou tělesnou schránku, zdravotní problémy a nadměrné požívání alkoholu, není divu, že se jeho zdravotní problémy časem zhoršovaly. Přičemž je ještě nutno zmínit fakt, že se Pelíšek v Brazílii nakazil syfilidou, což mohlo všechny jeho zdravotní problémy ještě zhoršit.

Velice svérázným způsobem se zmiňuje i o brazilském obyvatelstvu a okrajově se dotýká také politické situace. O složení obyvatelstva píše: „*Zdejší země, jak já říkám, skládá se z 80 % zlodějů, z 15 % darebáků, ostatní jsou většinou dílem blbci nebo Češi.*“⁶¹ O tom, že v současnosti se Brazílie řadí k nebezpečným zemím, není pochyb. A zřejmě tomu tak bylo vždy. Vraždy, stěelba a přepadávání nebyly jevem neobvyklým ani v době, kdy žil Pelíšek. Násilí a zavražďování se využívalo i v politice a během voleb: „*Kupříkladu, při poslední volbě presidenta odevzdávaly se hlasy v přítomnosti stráže, a kdo nedal hlas pro ‚pravého kandidáta‘ byl zavřen.*“⁶² (zřejmě má na mysli poslední prezidentské volby v roce 1919, ze kterých vyšel vítězně Epitácio Lindolfo da Silva Pessoa). To je ovšem jedna z mála poznámek, které Pelíšek zapsal o politické situaci. Ve svých denících se politikou prakticky nezabývá a dodává k tomu: „*Jsou to zajímavé věci – ale jelikož spadají do stránky politické – nebudu o nich psát.*“⁶³

Mezitím se zase vyhrotila Pelíškova finanční situace. Po úspěšných výstavách, které organizoval spolu s Karlem a které jim vynesly finanční zajištění (pouze na krátkou dobu), se opět dostavila pracovní krize. Pelíšek sice i nadále kreslil, ale kvůli Karlovým podivným obchodům se malby neprodávaly. Jejich obrazy se měly prostřednictvím vdovy po ruském generálovi madam de Katchanoff (pozn.: příjmení je velmi špatně čitelné) dostat i do Porta Alegre. Ovšem kvůli Karlově nespolehlivosti se tak nestalo a obchody se navíc zastavily. Pelíškův přítel po období, kdy si vedl dobře, opět sklouzl ke svému dřívějšímu liknavému přístupu k práci, za což ho malíř velmi kritizuje. Karel nejenže nedodrží smlouvané termíny, ale navíc i lže a okrádá své přátele. A to i v případě pana Křemely, který se jim snažil

⁶⁰ Lékařské vysvědčení, uloženo v archivu Institutu de Artes

⁶¹ Zápisky, str. 198

⁶² Tamtéž, str. 198

⁶³ Tamtéž, str. 199

pomáhat. Právě k němu na návštěvu Pelíšek odcestoval a u něj se dozvěděl, že Karel je okrádá vlastně oba. V této době přebýval Křemela nedaleko Curitiby, v povodí řeky Barigui, kam Pelíška několikrát zval. Ten tedy konečně jeho pozvání přijal a právě tam zjistil, jak se věci s Karlem mají. Nicméně ani to, že se Pelíšek objevil u Křemely doma, nic nemění na faktu, že o něm neměl moc vysoké mínění: „*Křemela mě do toho všelijak štvál – ale koneckonců když jsem mu vícekrát dokázal, že jeho mravokárné úsudky – musí nejdříve sám dělat, a pak může jiného učit – jaksi mu to nebylo po chuti, protože nedovolí, aby někdo zdvihl hlavu – chce ji zdvihát sám, jelikož ale má skoro 2 m výše, tedy mnoho, tak si ji stále rozbíjí.*“⁶⁴ Nakonec se spolu čeští krajané nedohodli a jejich cesty se rozešly.

Brzy poté, během jedné z nahodilých prací, poznal Pelíšek dalšího českého krajana usazeného ve státě Paraná – Alberta Michala. Ten mu nabídl, aby u něj strávil nějaký čas, což Pelíšek s povděkem přijal. Dokonce u jeho rodiny strávil i Vánoce. Sám malíř to komentuje slovy: „*Zatím co jsem ‚akvarelloval villu‘ direktora Lyche – nabídl mi p. Michal, zdejší – možno říci jediný pořádný Čech (já mezi ně též nepatřím) své pohostinství – na několik týdnů – a u Michalů – užil jsem snad nejkrásnější chvílky v Brazílii a snad i v životě.*“⁶⁵

Pan Michal je Čech žijící v Brazílii již více než dvacet let. Jeho snem bylo, že až bude mít našetřen dostatek peněz, vrátí se do vlasti, kde se na stáří usadí. S manželkou, polskou emigrantkou, měli tři dcery – Anežku, Ludmilu a Miladu. Díky Michalově rodině se přiblížil rodinnému životu, což mu pomohlo i později, když už žil v Portu Alegre. Nemůžeme se tedy divit, že se Pelíškovi tento poklidný život zalíbil a že se během doby strávené u Michala zamiloval. Objektem jeho lásky byla jedna z Michalových dcer – sedmnáctiletá Anežka. Dle jeho vlastních poznámek byla jeho láska opětována. Pelíšek si však uvědomoval, že by zřejmě nebyl nejlepším mužem pro mladou dívku, a to i z toho důvodu, že vlastně rád žil bohémským životem a nebyl zrozen pro rodinný život: „*Není ale tedy divu, že jsem se do tak naivního mládí, jako je Anežka, zamiloval a to strašlivě. Jelikož moje láska byla tak trošičku opětována, byl jsem z toho divý. Ignezinha je prostě děvče, trochu větší (což ji zlobí), ale mně by to nevadilo, a tak jemná a naivní – dětská duše, že jsem byl já starý perversní hoch z toho celý šedivý a moc mi nescházelo (ke všemu mi chybí síla nebo peníze) a stal by se ze mě málem pořádný člověk.*“⁶⁶ Je tedy pravděpodobné, že se Pelíšek zalekl a rozhodl se raději Curitibu opustit. Dokonce se mu k tomu naskytl i vhodná příležitost. Tou byla vidina pracovního uplatnění v Portu Alegre, kde se zrovna nacházel Leo, který se u ruské vdovy

⁶⁴ Tamtéž, str. 213

⁶⁵ Tamtéž, str. 215

⁶⁶ Tamtéž, str. 219

snažil zařídit výstavu obrazů. Tímto tedy končí Pelíškův rok strávený v Curitibě a český malíř se opět vydává na cestu do neznáma.

3.5. Pelíšek v Portu Alegre

Důvodů, proč Pelíšek odjel z Curitiby, kde sice neměl ideální zaměstnání, ale rozhodně se mu nedařilo špatně, je několik. Byl to únik před láskou k mladé dceři českého emigranta, ale především, alespoň dle mého názoru, to byla vidina nové práce, kterou mu sliboval Leo. Z Curitiby odjel 9. března 1922 (téměř přesně po dvou letech od příchodu do Brazílie). Nejprve jel vlakem do Paranaguy, kde přesedl na loď. Během cesty Pelíšek bilancuje některé události dvouletého pobytu v Brazílii. Zejména je rád, že se mu podařilo osamostatnit a že již není závislý na Karlovi, který mu nebyl zrovna nejlepším společníkem. Přemýšlí nejen o svém osudu, ale i o osudu Lea. Zdá se totiž, že si konečně našel pořádnou a stálou práci. V Portu Alegre se stal režisérem u nově vzniklé filmové společnosti. Postupně se blížil k cíli své cesty. Po pěti dnech se Pelíšek dostal do Ria Grande, kde přesedl na loď mířící do Porta Alegre.

Dva měsíce po příjezdu do hlavního města státu Rio Grande do Sul se v deníku objevuje další, pro nás velice důležitý, záznam. Konečně se totiž Pelíšek dostává k tomu, jak se stal profesorem malby v Institutu Belas Artes⁶⁷ v Portu Alegre.

František Pelíšek se do Institutu Belas Artes dostal na přímluvu ruské vdovy paní Katchanoff. I přes tato doporučení musel jako každý jiný člověk ucházející se o post profesora projít zkouškou. Ředitelem institutu mu byla nabídnuta forma zkoušky, přičemž Pelíšek si vybral živý model. Jako model mu byla vybrána „*Němka asi 32 let – dost necharakteristický obličej – nijak zvlášť barevný a nota bene pořád usínala, protože v noci prý pracovala.*“⁶⁸ Druhý den poté obraz dokončil. Během této zkoušky se na něj přišel podívat i ředitel deníku *Correio do Povo*⁶⁹. Ihned po této zkoušce mu bylo nabídnuto místo řádného profesora malby

⁶⁷ Instituto de Artes, jak se dnes tato část Federální univerzity Rio Grande do Sul nazývá, bylo založeno 22. dubna 1908 z iniciativy prezidenta státu Rio Grande do Sul Carlose Barbosy a významného lékaře a prvního kritika umění v Rio Grande do Sul Olinta de Oliveiry (viz příloha č. 8). Součástí institutu byla vedle hudební konzervatoře i umělecká škola, kde působil Pelíšek, který byl vedle ředitele Libinda Ferráse jediným stálým profesorem. Zpočátku se zde vyučovala pouze kresba, později přibyl ještě živý model a malba.

⁶⁸ Zápisky, str. 237

⁶⁹ *Correio do Povo* je jeden z nejvýznamnějších deníků Rio Grande do Sul založený 1. října 1895. Byl vydáván nepřetržitě až do roku 1984. Opět poté začal vycházet v roce 1986. Již jako známý portoalegerský umělec do něj svými kresbami přispíval i Pelíšek.

(viz příloha č. 7). A tak dva roky a několik měsíců po příjezdu do Brazílie získal Pelíšek trvalé zaměstnání, které ho v Brazílii proslavilo.

Na počátku se jeho plat pohyboval kolem 245 milreisů s tím, že ke konci roku mu měl být zvednut na 450 milreisů.⁷⁰ Zdá se, že Pelíšek je konečně šťastný, o čemž vypovídá i zápis v jeho deníku: „Škola mě baví – ráno vypiji mlíčko – zapíšu se do profesorské knihy – a velmi obřadně uchopím své podium a corriguji – zdá se mi, že den ode dne získávám víc vážnosti.“⁷¹ Vzhledem ke svému malému vzrůstu je nucen používat stoličku, aby byl na stejné výškové úrovni jako jeho studentky (v Pelíškově třídě bylo devět dívek). Ve svém deníku vzpomíná zejména na jednu ze studentek, dívku jménem Iracema, která se mu velice líbila a která mezi ostatními vynikala svou inteligencí. Společně hledali nové modely pro malbu a během této doby ho Iracema seznámila se svou rodinou. Pelíšek navíc píše, že její otec byl ředitelem *Correio do Povo*. Podle fotky, která se v deníku objevuje o několik let později, byla Iracema Follador významnou brazilskou sopranistkou vystupující i v zahraničí.

Po delší době se Pelíšek v deníku opět zmiňuje o československém vyslanci Janu Havlasovi. Tentokrát v souvislosti s dalšími Čechoslováky, kteří odjeli z Brazílie zpět do Evropy: „Viktor – odjel – ,tajupně‘ do Evropy (patrně ho starý poslal pryč, aby mu nevadil na výstavě) ... to dítě – chico – brat zuří v Riu (commo?) – a rodině Michalovi stále piši - často na ně vzpomínám. Pan Urbánek – přítel a ,dobrý chasník‘ rival chica – odjel do Evropy též a pan ministr Jan Klecanda – také.“⁷² Výstava, o které se v tomto úryvku zmiňuje, je Mezinárodní výstava v Riu de Janeiru konaná v letech 1922 a 1923.⁷³

⁷⁰ Pozn.: milreis = 1000 reisů. Dle směnného kurzu z roku 1922 odpovídal 1 milreis zhruba 3 Kčs. Pelíškův plat byl tedy na tehdejší dobu velmi slušný. Pro porovnání ceny některých základních surovin: 1kg cukru – 2-3 milreisy, 1kg rýže – 2 milreisy, chléb – 3-4 milreisy, tucet vajec – 1,7 milreisů. Zdroj: ČECH-VYŠATA, František. Československá kolonie a vystěhovalectví v Sao Paulo, Brazílie. *Československá emigrace*, 1928, roč. III, č. 5, str. 6-7

⁷¹ Zápisky, str. 238

⁷² Tamtéž, str. 242

⁷³ Jednalo se o výstavu s mezinárodní účastí konanou při příležitosti oslav stého výročí brazilské nezávislosti. Svou účastí na výstavě se chtěla mladá Československá republika představit na jihoamerickém trhu. Po skončení 1. světové války bylo nutné hledat nová odbytí, a proto se Československo zaměřilo právě na Jižní Ameriku a výstava v Riu byla vhodným místem k navázání nových politických a zejména obchodních styků obou zemí. Po rozhodnutí o československé účasti se začala rozvíjet bilaterální jednání o finální podobě československé účasti. Tím se zabývali nejen zástupci Československa v Brazílii, ale i tehdejší brazilský konzul v Praze Octávio Paranágua. Bylo rozhodnuto, že na výstavě budou představeny typické československé produkty té doby, které by mohly vzbudit zájem latinskoamerického, respektive brazilského trhu. Zájem byl zejména o sklářské výrobky, porcelán, keramiku, hudební nástroje, dámské a pánské oblečení, chmel, slad a zemědělské přístroje. Cílem bylo seznámit návštěvníky s novým státem, s jeho tradicemi a bohatstvím. Československá republika byla navíc jediným středoevropským státem zastoupeným na výstavě. Bylo nutné postavit i pavilon, který by zemi reprezentoval. Z rozhodnutí zastoupení republiky v Brazílii byl jako architekt vybrán československý architekt Josef Pytlík usazený v Brazílii. Později byly, kvůli nespokojenosti, provedeny změny architektem Pavlem Janákem. Slavnostní otevření pavilonu proběhlo 17. října 1922 za přítomnosti brazilského prezidenta Epitácia Pessoa. Za Československo se inaugurační jako zplnomocněný ministr zúčastnil dr. Vojtěch Mastný, který tak zastoupil Jana Havlasu. Co se týká výsledků výstavy pro Československou republiku, ty jsou rozporuplné.

Poté následuje v deníku roční pauza, kdy nevíme, co se s Pelíškem dělo. Ale již z dalšího zápisu z podzimu roku 1923 je jisté, že se mu nevedlo špatně. Z českého emigranta se v Portu Alegre stal vážený profesor a úspěšný muž: „*Dnes, drazí občané, situace je následující. Jsem seriózní vypaseny hoch s ruměnou lící se třemi novými elegantními obleky – přepychovými košilemi – mnoho materiálu, ,do huby dal jsem nové zuby‘ – jiné maličkosti – jakož i pyžama [...] pročež vřelý dík za to, že tento rok nebyl suchý – mimochodem ... svoboden.*“⁷⁴ V této době se také naposledy zmiňuje o Karlovi a Leovi. Karel byl i nadále v Curitibě a Pelíšek o něm měl jen kusé zprávy. O Leovi říká, že jeho firma v Portu Alegre zkrachovala a hrozily mu problémy. Proto raději odcestoval do Ria de Janeira, kde se mu vbrzku podařilo sehnat práci u filmové společnosti *Brasília*. To jsou poslední Pelíškovy poznámky o jeho společnících, a jak sám říká, je rád, že s nimi již není, protože jinak by nebyl schopen se dostat na úroveň, na které dnes je.⁷⁵

Následující část Pelíškova deníku začíná být velice nepřehledná, a to z toho důvodu, že ke svým zápiskům přestal psát přesnou dataci. O jaké období se tedy jedná, musíme usuzovat pouze z drobných náznaků, popřípadě sporadických zápisů letopočtů. Z roku 1923 se přesouváme o tři roky dopředu, tedy do roku 1925. Pelíšek se v této době zmiňuje o svých kolezích z umělecké školy. Zmiňuje svého šéfa (Libindo Ferrás⁷⁶, který byl Pelíškovým přímým nadřízeným) a také jeho přítele Pedra Weingärtnera⁷⁷, kteří se pravděpodobně znali již ze svého předchozího působení v Itálii. O Libindovi píše, že jeho velikou slabinou bylo, že neuměl kreslit figuru, což se prý vždy snažil zamaskovat.⁷⁸ Zřejmě mezi nimi nepanoval příliš vřelý vztah, jelikož Libindo se Pelíškovi snažil i uškodit a pomlouval ho. Vzhledem k Pelíškovu postavení, které si do roku 1925 vydobyl, to ovšem nebylo až tak lehké. Sám malíř píše: „...*jsem tu velice oblíben, a nebylo by moudré, aby se se mnou rozbratřil. Já mu*

Z hlediska reprezentace země měl československý pavilon úspěch a stal se oblíbeným místem návštěvníků výstavy. V oblasti plánovaných obchodních styků obou zemí byl již výsledek horší. Zdroj: NOVOTNÝ, Jiří – ŠOUŠA, Jiří. *A divulgação da Tchecoslováquia e dos seus artigos comerciais na América Latina no período entre-guerras*. Ibero-Americana Pragensia XLI/2007, Praha: Karolinum 2007, str. 103–131

⁷⁴ Zápisky, str. 250

⁷⁵ Tamtéž, str. 253–254

⁷⁶ Libindo Ferrás se narodil roku 1877 v Portu Alegre. Původně chtěl studovat inženýrství, přičemž malířství bylo jen jeho koníčkem. Po dvouletém pobytu v Itálii se vrátil do Brazílie, kde vedl bohémský život. V roce 1910 se stal ředitelem Institutu Belas Artes, kde působil až do jeho připojení k univerzitě v Portu Alegre v roce 1936. Z pracovního hlediska se věnoval zejména olejomalbě a krajinomalbě. Zemřel v Riu de Janeiru v roce 1951. Zdroj: <http://pt.goldenmap.com/Libindo%20Ferrás>

⁷⁷ Pedro Weingärtner se narodil v Portu Alegre v roce 1853 a byl jedním z nejvýznamnějších malířů Ria Grande do Sul, který se mimo jiné proslavil i v zahraničí. Jak již jeho příjmení napovídá, byl potomkem německých emigrantů a do rodné vlasti svých předků se vydal i na studia. Většinu svého života prožil v Itálii, aby se v roce 1920 natrvalo vrátil do rodného města, kde také roku 1929 zemřel. Naprostá většina jeho maleb je ovlivněna gaučovskou tematikou. Zdroj: <http://taislc.blogspot.cz/2010/10/pedro-weingartner-18531929.html>

⁷⁸ Zápisky, str. 268

*ale nevěřím, protože mi provedl spoustu podlých kusů, ale vše se mu nepodařilo.*⁷⁹ Jak je tedy z deníku patrné, vztahy mezi místními umělci nebyly ideální. Každý chtěl být zřejmě tím nejlepším, a to i za cenu pomlouvání svých kolegů. To mimo jiné dokazují i další záznamy českého malíře. V nich se zmiňuje o dalších významných brazilských malířích své doby – o Heliovi Seelingerovi⁸⁰ a Augustu Luisi de Freitasovi⁸¹. Ani o jednom z nich nepadne kladné slovo, všichni prý vždy jednali jen v zájmu svého prospěchu, i když se navenek tvářili jako přátelé. Pro úspěch a uznání byli ochotni udělat prakticky cokoli. Se všemi výše zmíněnými umělci se Pelíšek setkal i při pořádání společné výstavy nazvané *Salão de Outono* (Podzimní salon). O výstavě samotné Pelíšek mnoho nepíše, má však ve svém deníku novinový výstřižek a fotku. Jediná jeho zmínka je, že na této výstavě prodal tři své obrazy a byl tak jedním z nejúspěšnějších vystavujících umělců. V tisku vzbudila expozice velký ohlas s tím, že právě s ní začíná nová umělecká etapa Ria Grande do Sul.⁸² Po všech příkořích, která Pelíšek od svého nadřízeného zakusil, se mu nakonec dostalo uznání. Ferrás onemocněl a odjel se léčit do Ria de Janeiro. Jako zastupujícího ředitele pověřil vedením školy právě Pelíška. To pro něj bylo velké zadostiučinění, jelikož právě v té době na škole jako dočasný profesor působil i Augusto Freitas, který se předtím snažil Pelíška zdiskreditovat jako malíře. Nyní byl český malíř jeho šéfem, což si velice užíval. A to zejména, když ho přistihl při úpravách některých obrazů jeho žáků.

V Pelíškově deníku se objevují i zmínky o jeho přátelích a lidech, kterých si velmi vážil. Mezi ně patřil dr. Fabio de Barros, lékař a novinář, se kterým se pravděpodobně Pelíšek seznámil při práci v deníku *Correio do Povo*. Dalším spolupracovníkem tentokrát z časopisu *Revista do Globo* byl José Rasgado Filho, který byl spíše známý pod přezdívkou Stelius. Podílel se na vytváření některých svrchních stránek časopisu. U ostatních fotek Pelíškových přátel se bohužel nedochovaly žádné údaje, na jejichž základě by bylo možné je blíže zařadit.

Jak tedy vidíme z Pelíškových zápisků, po bídých začátcích v nové domovině si český malíř vydobyl uznání a slušné postavení mezi místními umělci. Vzhledem ke své dobrosrdečné povaze byl oblíben nejen mezi svými přáteli, ale i mezi svými žáky, což ostatně

⁷⁹ Tamtéž, str. 270

⁸⁰ Helios Seelinger, narozený v Riu de Janeiro roku 1878, byl brazilským malířem a karikaturistou. Studoval nejen v Brazílii, ale i v Německu a ve Francii. Po návratu do vlasti se stal ředitelem Národního muzea krásných umění a i nadále se věnoval malbě. Zemřel v roce 1965. Zdroj: http://www.itaucultural.org.br/aplicExternas/enciclopedia_IC/index.cfm?fuseaction=artistas_biografia&cd_verb_ete=2026&cd_idioma=28555

⁸¹ Augusto Luis de Freitas se roku 1868 sice narodil v Ria Grande, ale vyrůstal v Portugalsku. Později se do Brazílie vrátil, ale ne nadlouho. Nakonec se usadil v Itálii, kde také roku 1932 zemřel. Do vlasti se vracel zejména kvůli účasti na svých výstavách, kde byla vystavována zejména scénografická díla. Zdroj: <http://www.pitoresco.com/laudelino/freitas/augusto.htm>

⁸² Zápisky, str. 272

dokládá i následující zápis: „*Můj šéfiček mi ohromně závidí, že mi žáci dají každý rok něco k svátku, to mu nejde do těch tlustých pysků.*“⁸³ Díky pravidelnému příjmu ze školy a občasným přivýdělkům z prodaných obrazů si naspořil peníze a každé léto, během školních prázdnin, odjížděl do přímořských letovisek, popřípadě do hor, kde se léčil ze svých četných nemocí. Všude, kde se objevil, byl vřele přivítán a vytvořil si mnoho cenných přátelství, ať již s místními umělci, prostými obyvateli, či italskými emigranty. Na všech svých cestách také pořizoval ilustrace do svého deníku, popřípadě se místní krajinu snažil zachytit na mnohých obrazech. Jedním z míst, na které vzpomíná a které také zvětšil na svých obrazech, je *Torres* – letovisko na břehu Atlantského oceánu, které je významné tím, že původně podmořské útesy zde vystupují i na pláž (viz příloha č. 9). Zmiňuje i blízký *Ilha de Lobos* – jediné místo v Brazílii, kde je možné spatřit lvouny. Při této příležitosti také Pelíšek vzpomíná na zdejší dopravní prostředky. Jednak na auta, která měla v době, kdy žil, ke komfortu daleko, jednak také na místní dopravní prostředek zvaný *diligência* – zavřený kočár tažený čtyřmi koni, velice odolný proti nárazům, který se používal zejména před zavedením železniční dopravy. Na tyto cesty většinou nevzpomíná rád, protože se jednalo vesměs o velice zdlouhavé přejezdy mezi jednotlivými městy. Přesto se i zde vyskytovaly úsměvné příhody: „*A za půl hodiny jsme přišli k místům, které byly už nakloněné, a pak se jelo dolů, já neříkal nic, jenom držel dvířka připravená k vyskočení.*“⁸⁴ Když se Pelíšek nacházel v *Portu Alegre*, bydlel v *Casa Jamardo*, kde měl vedle bytu i ateliér vhodný k pořádání výstav.

Někdy se Pelíšek dostane i k popisu zdejších obyvatel. Tak tomu bylo i v případě obyvatel jedné z malých vesniček na hranicích států *Rio Grande do Sul* a *Santa Catarina*. Český umělec si je vědom faktu, že se jedná o malou vesničku, která naprosto nekoresponduje se zbytkem země, přesto ho ale místní obyvatelé zaujali. Jedná se o velmi prostý lid, který nezná vymoženosti tehdejší doby, živí se především produkty, které si může sám vypěstovat a je odtržen od reality všedních dnů. Pelíškovi se zdálo, že se život v tomto přímořském městečku prakticky zastavil. Z důvodu nevyhovujících životních podmínek trpí místní obyvatelé řadou nemocí. Jak píše i Pelíšek: „*Nejsou to typy veselé na malování – člověk starší, kterého jsem maloval na skalách u moře, náhle omdlel slabostí. Děti, na ty je ten nejsmutnější pohled, a jsou tak vážné, ani si nehrají.*“⁸⁵ Co u nich ovšem velmi oceňuje, je jejich poctivost a pohostinnost. Všiml si také, že jejich mluva se odlišuje od mluvy v *Portu Alegre*.

⁸³ Tamtéž, str. 279

⁸⁴ Tamtéž, str. 289

⁸⁵ Tamtéž, str. 290–291

Ke konci svého deníku se Pelíšek ještě jednou zamýšlí nad soužitím Brazilců a emigrantů z různých koutů světa. Je si vědom, že oproti Evropě je Brazílie poměrně mladá země, která se teprve formuje, a nějaký čas to ještě bude trvat. Navíc se ještě musí vypořádat s přílivem cizinců, kteří zde po první světové válce hledají lepší život a novou budoucnost. Většina z nich si přitom prakticky neuvědomuje (nebo pouze velmi mlhavě), jakým obtížím, nejen jazykovým, zde budou muset čelit. Je pochopitelné, že při shánění práce mají většinou přednost místní obyvatelé a teprve až poté přistěhovalci. Proto se tedy nemůžeme divit, že mezi emigranty panují dosti napjaté vztahy: „*Nemohu se rozepisovat o nesnášenlivosti – ras, každá je lepší druhé, – Slované mají jeden proti druhému tolik věcí – a Latinové též. Španěl nemá rád Francouze, Francouz myslí, že je nejkulturnější na světě, Němec jde Über Alles.*“⁸⁶ Navíc ještě Pelíšek upozorňuje na fakt, že člověk, který sem přijede, se může spoléhat jen sám na sebe. Na druhou stranu ale také přiznává, že když je člověk vytrvalý, šikovný a svému řemeslu opravdu rozumí, je i zde možné si vybudovat slušnou existenci. Celé zamyšlení o nelehké situaci svých krajanů i dalších emigrantů pak zakončuje výrokem: „*Všude je dobře, když má člověk dobrou posici – a všude je špatně, když ji nemá.*“⁸⁷ A že si Pelíšek za těch několik let, co v Brazílii pobýval, vydobyl slušnou pozici, není pochyb. Všude byl oblíben pro svou nekonfliktní povahu. I on sám si svou novou vlast oblíbil, ale nikdy nezapomněl, kde se narodil. A byly i věci, které postrádal: jednalo se zejména o stravu – chyběla mu česká husa, plzeňské pivo nebo knedlíky. Postrádal velice i českou zimu a sníh během Vánoc. Přestože Brazílii přijal za svůj druhý domov, ve skrytu duše doufal, že se jednoho dne vrátí do Československa: „*Inu ale vlast je vlast.*“⁸⁸

Teprve po zhruba šesti letech od příjezdu do Brazílie se poprvé zmiňuje o krajanech sdružených v československém spolku. Největší krajanská kolonie je v São Paulu, kde se nachází i československý konzulát⁸⁹. V Portu Alegre se také nachází několik krajanů, je zde i krajanský spolek, ale neschází se příliš často. Jeho předsedou byl jistý pan Alois (příjmení je v deníku bohužel nečitelné), který se dle Pelíškových slov o krajany velice dobře staral. Sám Pelíšek se zpočátku ani nesnažil do krajanského života zapojit. Až po dvouletém pobytu byl poprvé pozván na československý večírek. Později se stále víc zapojoval do krajanského života a v roce 1931 byl zvolen předsedou Československého spolku v Portu Alegre.

⁸⁶ Tamtéž, str. 296–297

⁸⁷ Tamtéž, str. 297

⁸⁸ Tamtéž, str. 303

⁸⁹ Další konzulát Československé republiky byl později zřízen i v Curitibě, kde ve funkci honorárního konzula působil Josef Hájek.

Následuje opět krátká odmlka v zápiscích, které poté pokračují až v roce 1927. Pelíšek tento rok sice výslovně nezmiňuje, ale v deníku je přiloženo svatební oznámení právě z tohoto roku. Oznámení mu přišlo z Curitiby a jednalo se o svatbu dcery Alberta Michala Anežky s dr. Adolphem Riczankem. Tento svazek Pelíška velmi překvapil, protože na Anežku ještě nezapomněl, a navíc si mladého doktora brala po pouze měsíční známosti. Brzy po líbáncích ho mladý pár přijel navštívit do Porta Alegre, kde se chtěli usadit a kde si dr. Riczanek chtěl otevřít lékařskou praxi. To Pelíšek nepovažoval za nejšťastnější nápad, protože mladý doktor neuměl portugalsky. Nicméně mu pomohl zařídit ordinaci a sehnal novomanželům i ubytování v jednom z hotelů. Podle příjmení by se mohlo zdát, že Riczanek byl Polák. Ovšem ze zápisků se dozvídáme, že to byl Čech, který se narodil v Prostějově a až později odešel do Polska, kde se oženil a později i rozvedl. Poté odešel do Brazílie, kde se seznámil s Anežkou, kterou si vzal za ženu. Jak malíř předpokládal, začátky nového lékaře nebyly jednoduché, jeho jediným pacientem byl v počátku sám Pelíšek. O Riczankovi však neměl dobré mínění, považoval ho za líného člověka, který pouze využíval rodinu Michalů a ke své ženě i k ostatním lidem se choval velmi sobecky.

Těmito několika postřehy o novomanželské dvojici Pelíškovy deníky končí. Je v nich zaznamenáno sedm let jeho života v Brazílii (1920–1927). Informace z let 1928–1937, tedy do roku jeho úmrtí, jsou velice kusé a jedná se spíše o výstřižky z novin, případně různé druhy dokumentů. Víme, že Pelíšek i nadále působil jako profesor v Institutu Belas Artes a pořádal výstavy svých obrazů. Dále také víme, že mu na jaře roku 1935 bylo uděleno brazilské státní občanství, o které si sám zažádal (viz příloha č. 10)⁹⁰. I nadále se účastnil společenského života a svůj život dožil v Portu Alegre, kde 1. srpna 1937 zemřel (viz příloha č. 11). Jeho nečekaná smrt (po prodělaném chirurgickém zákroku) nemile překvapila portoalegerské umělecké kruhy a všechny jeho přátele. O jeho úmrtí psaly všechny významné deníky ve městě a všechny vyzdvihovaly jeho přínos pro riograndské umění. Vždy byl vzpomínán jako jedinečný umělec, výborný člověk a dobrý přítel. Proto nás nepřekvapí, že se jeho pohřbu na hřbitově *Santa Clara* zúčastnilo velké množství známých a přátel, kteří na něj i po jeho smrti vzpomínali s úctou.

⁹⁰ O brazilské státní občanství mohl žádat každý cizinec, který pobýval na území Brazílie déle než dva roky, což Pelíšek splňoval. Po jeho získání mu příslušela stejná práva a povinnosti jako rodilým Brazilcům s výjimkou možnosti být zvolen prezidentem či viceprezidentem republiky. Zdroj: KRESTA, Václav. *Brazílie: poučení pro československé vystěhovalce*. Praha: Masarykova akademie práce, 1928.

3.6. Pelíškova práce mimo institut

Ačkoli bylo Pelíškovo působení v roli profesora malby jeho hlavním zdrojem příjmů, nebylo to jediné, co ho živilo. Velice úspěšné byly zejména jeho samostatné výstavy. První z nich se uskutečnila ke konci roku 1926 v *Case Jamarido* (název domu, ve kterém i bydlel). Prvotní obavy z neúspěchu vystřídalo nadšení z ohlasů, které výstava získala. Český umělec prodal celkem dvacet devět svých děl a dle jeho vlastních slov měla výstava ohromný úspěch nejen finanční, ale i morální.⁹¹ Druhá samostatná výstava, která následovala v roce 1928, byla již napjatě očekávána a avizována. O obrovském úspěchu svědčí jistě i pochvalné články v místním tisku. O výstavě se zmiňovaly všechny velké portoalegerské deníky – *Correio do Povo*, *Semanal*, *Diário de Notícias* a *Federação*. Z uměleckého hlediska bylo vyzdvihoováno zejména jeho využití světla a barevná harmonie obrazů, ze kterých dýchal život. V tisku ho vyzdvihoovali jako vizionáře, jako Brazilce tělem i duší, který skvěle vystihl veškeré detaily brazilské přírody a brazilského lidu.⁹² Pelíškovy výstavy se dokonce zúčastnil i tehdejší prezident státu Rio Grande do Sul Getúlio Vargas.⁹³

Jak je zřejmé z faktu, že na umělecké škole byl vedle jejího ředitele Libinda Ferráse jediným stálým profesorem právě Pelíšek, nebylo tehdy výtvarné umění ještě tak rozšířené. Prakticky neexistovaly profesionální umělecké školy ani umělečtí kritici. Nebylo ani běžné pořádání výstav, i z toho důvodu Pelíšek vystavoval ve svém domě a za dlouhých patnáct let to byly pouhé dvě výstavy. Vedle těchto soukromých výstav však vystavoval i na oficiálních expozicích Institutu Belas Artes. Na nich většinou ve spolupráci s Libindem, popřípadě s dalšími umělci. První takovouto akcí byl Podzimní salon (*Salão de Outono*) v roce 1925. Zde vedle českého malíře vystavoval i Helios Seelinger a další místní umělci. I tato událost byla tiskem dopředu oznámena a očekávalo se od ní, že bude jakýmsi novým začátkem uměleckého života v Rio Grande do Sul a že odstartuje novou uměleckou etapu. Kolik obrazů na výstavu Pelíšek poskytl, nevíme, ale byla prodána tři jeho díla, přičemž jedno z nich za tisíc reisů, což byl na onu dobu velice slušný obnos. Po tomto úspěchu následovaly další expozice – v roce 1929 Salon uměleckého institutu (*Salão da Escola de Artes*), o dva roky

⁹¹ Zápisky, str. 279

⁹² Tamtéž, novinový výstřižek: *Federação*, ze dne 31. května 1928, autor neznámý, str. 324

⁹³ Getúlio Dornelles Vargas, který se narodil v roce 1882 ve státě Rio Grande do Sul, byl původním povoláním právník. Jeho politická kariéra započala v roce 1909, kdy byl zvolen regionálním poslancem za Riograndskou republikánskou stranu (*Partido republicano Riograndense*). Později se za stejnou stranu stal i poslancem federálním. V letech 1926–1927 působil na postu ministra financí. Na funkci rezignoval, aby mohl kandidovat na úřad prezidenta státu Rio Grande do Sul. Z voleb vyšel vítězně a v úřadu působil až do roku 1930, kdy se stal brazilským prezidentem. Tím byl až do roku 1945. Následně byl zvolen brazilským prezidentem ještě v roce 1950 a úřad zastával až do své smrti roku 1954. Zdroj: <http://educacao.uol.com.br/biografias/getulio-dornelles-vargas.jhtm>

později Zemědělská a průmyslová výstava (*Exposição Agrícola, Pastoral e Industrial*) a výstava ke stoletému výročí povstání *farrapú*⁹⁴ (do češtiny by se dalo přeložit jako „hadráři, otrhanci“, *Exposição do Centenário Farroupilha*) roku 1935. Pro dvě posledně zmiňované výstavy vytvořil zejména sérii plakátů a pohlednic s vojenskou tematikou.

Dále také spolupracoval s významnými portoalegerskými periodiky – *Revista do Globo*⁹⁵ a *Correio do Povo*. Pro oba vytvářel zejména karikatury politiků, vojáků nebo obálky časopisů se sociální tematikou. Ilustrace do časopisů a novin nepodepisoval svým vlastním jménem, ale přezdívkami Peli nebo Pelikano, pod kterými byl též známý.

Vedle malby se též věnoval i dalšímu uměleckému oboru, a to sochařství. Nebyl to sice jeho pravidelný zdroj příjmů, ale když měl tu možnost, rád se sochařině věnoval. Velmi významných sochařským dílem, na kterém se Pelíšek coby autor návrhu a spoluautor sochy podílel se sochařem Vitóriem Livim, je monument podplukovníka Aparícia Borgese⁹⁶ z roku 1934 (viz příloha č. 12).

Co se týká jeho aktivit spojených s krajanskými spolky a krajany vůbec, významné je jistě zjištění, že 1. července 1931 se stal předsedou krajanského spolku v Portu Alegre. O jeho činnosti ve spolku před tímto datem existuje několik zmínek a fotek, na kterých je zachycen v přítomnosti ostatních členů spolku, ale až do této doby jsme nevěděli, že jeho účast byla až natolik aktivní, aby se stal i předsedou. Vzhledem k tomu, že se jedná o rok, který již není zachycen v jeho denících, bylo velice zajímavé tuto informaci objevit. Tím spíš, že pochází z československého tisku. Krátká zpráva o valné hromadě krajanského spolku se objevila v Národních listech ze dne 1. července 1931.

⁹⁴ Povstání *farrapú* (*Revolução Farroupilha*) bylo vyvoláno nespokojenými gauči z Ria Grande do Sul. Třicátá léta 19. století byla v Brazílii charakterizována nespokojeností s regentskými vládami vládnoucími namísto nezletilého Pedra II. Povstání „hadrářů“ bylo jedno z mnoha vystoupení nespokojeného obyvatelstva. Povstání naplno propuklo v roce 1835. Byla vytvořena revoluční armáda pod vedením Benta Gonçalvesa, který se roku 1836 stal prezidentem nově vyhlášené nezávislé republiky Rio Grande do Sul. V organizování boje vzbouřencům pomáhal i italský revolucionář Giuseppe Garibaldi. Revoluce se i nadále šířila a „hadráři“ získávali na svou stranu stále více měst. Roku 1840 se šestina přiklonilo na stranu státní armády a revolucionáři byli postupně vytlačováni z již dobitých území. Nakonec byla vojska *farrapú* rozprášena a roku 1845 byla podepsána mírová smlouva, která revoluci ukončila.

⁹⁵ *Revista do Globo* byl jeden z nejvýznamnějších časopisů vycházejících v Portu Alegre mezi lety 1929 a 1967. Jeho vznik podnítil tehdejší prezident státu Rio Grande do Sul Getúlio Vargas. Čtrnáctideník přinášel zprávy a zajímavosti z domova i ze zahraničí a byl rozdělen na několik rubrik – *O Globo em Revista*, *Vida Literária*, *Belas Artes*, *Vida Social* a *Cineglobo*. V roce 1931 časopis obsáhlé popisoval výsledky revoluce a oslavoval Getúlia Vargase. Právě při práci pro časopis se Pelíšek seznámil se spisovatelem Éricem Verísimem, který zde byl ve 30. letech redaktorem. Zdroj: http://pt.wikipedia.org/wiki/Revista_do_Globo

⁹⁶ Podplukovník Aparício Borges zemřel během revoluce vedené proti tehdejšímu prezidentovi Getúlio Vargasovi. Revoluce vypukla v červenci roku 1932 ve státě São Paulo a již na podzim byla státními vojsky potlačena.

3.7. Významné události Pelíškovy doby

Mezi lety 1920 a 1937, tedy v období ohraničeném Pelíškovým příjezdem do Brazílie a jeho smrtí, prošel stát několika velmi důležitými událostmi, které do velké míry poznamenaly politickou situaci země a ovlivňovaly veškeré tehdejší dění. Proto je velmi důležité si tyto základní mezníky doby připomenout, a to i přes to, že se o nich Pelíšek prakticky nezmiňuje. Jedinými zmínkami týkající se politiky jsou výše zmiňované prezidentské volby z roku 1919 a poté i zmínka o revoluci z roku 1923: „*Byla tu revoluce proti prezidentu státu..., ... největším davu – z kterého jsem šťastně několik minut dříve vyvázl – kde byla spousta lidí i děti – z ničeho nic začalo se střílet, a to na lidi i lidi na brigádu bez jakéhokoliv ohledu na nikoho – 15 mrtvých i asi 80 raněných – hrozná věc – revoluce trvala přes ¾ roku..., ... a prezident předci jen zůstal.*“⁹⁷ Tento Pelíškův záznam pochází z dubna roku 1924, ale proč revoluce vznikla a jaké byly její důsledky, se již nezmiňuje.

Revoluce 1923 trvala celkem jedenáct měsíců a vypukla po regionálních prezidentských volbách v Riu Grande do Sul. Na jedné straně stál dosavadní prezident Ria Grande do Sul Borges de Medeiros. Ten byl poprvé zvolen do úřadu v roce 1898 a podruhé roku 1913. Jeho hlavním cílem bylo dosáhnout absolutní moci prostřednictvím autoritativního režimu. V roce 1922 se rozhodl opět kandidovat na prezidentský post a počítal s podporou Riograndské republikánské strany (*Partido Republicano Riograndense*), která se neváhala uchýlit i k volebním podvodům. Proti Medeirosovi vznikla opozice v čele s jeho protikandidátem na úřad Joaquimem Franciscem Assisem Brasilem. Předvolební období bylo poznamenáno zatýkáním, represemi a násilím ze strany vládnoucí republikánské strany. Po ohlášení Medeirosova vítězství se vzedmula vlna odporu a vypukl ozbrojený konflikt, který si kladl za cíl svržení režimu staronového prezidenta. Brasilovi stoupenci počítali s podporou brazilského prezidenta Arthura Bernardese, který se však přiklonil na opačnou stranu. Tímto krokem byla opozice značně demoralizována a Brasil si uvědomil nemožnost vojenské porážky vládnoucího režimu. Snažil se proto alespoň o vyjednávání. Jeden z Brasilových generálů, Zeca Netto, však v úspěch vyjednávání nevěřil a rozhodl se dobýt jedno z nejdůležitějších měst, Pelotas. Záměr se však nezdařil a Netto byl vládními vojsky poražen. V prosinci 1923 byla podepsána mírová smlouva v Pedras Altas, čímž revoluce skončila. Přinesla ovšem mnoho důležitých změn pro budoucí vývoj Ria Grande do Sul. Medeirosovi bylo povoleno zůstat u moci až do roku 1928 (kdy byl vystřídán Getúliem Vargasem), ale

⁹⁷ Zápisky, str. 263

konstituce z roku 1891, která toto umožňovala, byla změněna. Bylo znemožněno opětovné znovuzvolení a byla vytvořena funkce viceprezidenta.

Dalším důležitým mezníkem, nejen jihobrazilského státu, byl vzestup Getúlia Vargase. Začínal jako regionální politik v riograndském parlamentu, následoval státní parlament, post ministra financí a úřad prezidenta státu Rio Grande do Sul. Rok 1930 je pro Vargase asi tím nejdůležitějším v jeho politické kariéře, jedná se totiž o rok, kdy byl poprvé zvolen brazilským prezidentem. Tomu ovšem předcházelo předvolební období, během kterého se odehrálo několik důležitých událostí. Mezi lety 1889 a 1930 existovala v Brazílii tzv. Stará republika (*República Velha*). Vzhledem k tomu, že tehdy neexistovaly politické strany na národní úrovni, musel si každý prezidentský kandidát zajistit potřebnou podporu sám. Nejinak tomu bylo i v roce 1930, kdy se měly konat další prezidentské volby. Dosluhujícím prezidentem byl Washington Luís. Během období Staré republiky platila tzv. politika kávy s mlékem (*política do café-com-leite*). Ta byla založena na faktu, že v úřadu hlavy státu se vždy střídali prezidenti států São Paulo a Minas Gerais. São Paulo bylo tehdy největším producentem kávy a Minas Gerais producentem mléka, odtud tedy název politika kávy s mlékem. Toto nepsané pravidlo platilo až do roku 1930. Vzhledem k tomu, že prezident Luís byl paulista, předpokládalo se, že jako svého nástupce označí prezidenta státu Minas Gerais Antônio Carlose Ribeira de Andrada. Nestalo se tak a Luís proti všem zvyklostem podporoval Júlia Prestese de Albuquerque, prezidenta státu São Paulo. Andrada se tedy rozhodl navrhnout místo sebe jako Prestesova protikandidáta Getúlia Vargase. Tímto předložil tzv. smířčí řešení, to znamená kandidáta, který nepocházel ani z jednoho z tradičních států. V tehdejší době sestávala Brazílie z celkem dvaceti států. Sedmnáct z nich podporovalo kandidaturu Júlia Prestese. Proti nim stála Liberální aliance (*Aliança Liberal*), tedy státy Rio Grande do Sul, Minas Gerais a Paraíba, podporující Getúlia Vargase. Navíc měl ještě podporu některých opozičních politických stran a také tzv. *tenentistů*.⁹⁸ Volby se uskutečnily 1. března 1930 a vítězem se stal Júlio Prestes. Obě strany se obviňovaly z volebních podvodů a Vargasovi stoupenci nechtěli přijmout porážku. Prestes se měl oficiálně ujmout úřadu v listopadu 1930, čemuž chtěla aliance za každou cenu zabránit. Revoluce vypukla 3. října s ohniskem v Portu Alegre. Jednou z rozbušek k jejímu vypuknutí bylo zavraždění Joãa Pessoy, který byl navržen jako viceprezident v případě Vargasova vítězství ve volbách. Postupně se nepokoje šířily po celém brazilském území a skončily vojenským převratem, sesazením prezidenta Luíse a

⁹⁸ Tenentismus bylo politicko-vojenské hnutí vyjadřující nespokojenost s politickou situací v zemi. Svoje působení zahájilo v roce 1920. Mezi jejich požadavky patřilo například zavedení tajného hlasování, hlasovací právo žen nebo reforma školství.

koncem První republiky (jiný název pro Starou republiku). Vznikla tzv. provizorní vláda (*Governo Provisório*) v čele s Getúliem Vargasem, úřadující až do roku 1934. Byla zrušena ústava z roku 1891, rozpuštěn federální parlament a veškerá moc se soustředila v rukou Vargase a vlády. Po mnohých nepokojích došlo v roce 1933 k volbám do Ústavodárného národního shromáždění, které vytvořilo novou ústavu a roku 1934 zvolilo Vargase prezidentem republiky. Rok před vypršením prezidentského mandátu provedl Vargas převrat a vznikl tzv. Nový stát (*Estado Novo*), tedy období Vargasovy diktatury, trvající až do roku 1945.

3.8. Významní krajané Pelíškovy doby

Během svého mnohaletého působení v Brazílii se Pelíšek seznámil s mnohými krajany, kteří podobně jako on hledali v zámoří novou existenci. O některých se zmínil pouze jednou, jiní se v jeho denících objevují častěji. Ne vždy jsme schopni určit jejich totožnost, protože mnoho jmen je špatně čitelných, popřípadě chybí příjmení. U jiných naopak víme, o koho se jedná, a byly to dokonce velmi významné osobnosti československého krajanského života v Brazílii.

První krajané a zároveň přátelé, se kterými Pelíšek do Brazílie odcestoval a se kterými nás blíže seznámil, jsou Karel a Leo. Je možné, že nebyli až tak významní jako ostatní, ale vzhledem k tomu, že jsou zmiňováni prakticky po celou dobu, co si Pelíšek deníky vedl, jsou pro nás velmi důležití. Karel Kotovský je pro nás neznámá osoba. Jeho příjmení známe jen díky tomu, že byl v Pelíškových osobních dokumentech nalezen jeho cestovní pas. Z něho se dozvídáme, že se Karel narodil roku 1900 v Plzni a byl obchodním příručím. To je bohužel vše, co je možné se o Karlovi dozvědět. V Brazílii zřejmě nezanechal hlubší stopu, která by ho zapsala mezi významné československé krajany.

To samé se ovšem nedá říci o Leovi. Ten byl slavný jak v Československé republice, tak později i v Brazílii. Leopold Vymlátíl, narozený roku 1897, byl znám již v Praze jako jeden z prvních průkopníků českého filmu. Působil i v barrandovských ateliérech. Ve své filmové činnosti poté pokračoval také v Brazílii, kde chtěl založit filmovou společnost, o čemž se zmiňuje i Pelíšek ve svém deníku. Ostatně filmovým světem byli ovlivněni všichni tři, protože jak Karel, tak Pelíšek se u filmu pohybovali již v Praze. Nicméně vyjma Lea ani jeden z nich ve filmové kariéře v Brazílii nepokračoval. Zpočátku se Leovi nedařilo a jím

založená filmová společnost dokonce během revoluce v roce 1930 zkrachovala. Leo se neúspěchem nenechal odradit, změnil si jméno na Leo Marten a v kariéře pokračoval. Nakonec se z něj stal uznávaný režisér a scenárista celovečerních filmů, kterých má na svém kontě kolem dvaceti. O jím chystaných filmech psal i brazilský tisk. Zmiňují se, že režisér společnosti *Companhia Anonyma „Sul-Film“* Leo Marten si dal za cíl nafilmovat dva až tři filmy o zvyklostech v hlavním městě a také ve vnitrozemí.⁹⁹ Kromě jiného přeložil do portugalštiny i Čapkovu hru *Bílá nemoc*. Zemřel v Riu de Janeiru v roce 1961.

Jednou z nejvýznamnějších osobností, se kterými Pelíšek přišel během svého pobytu do styku, byl první československý vyslanec v Brazílii Jan Havlasa. Havlasa se narodil 22. prosince 1883 v Teplicích. Absolvoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze a roku 1926 získal doktorát z přírodních věd. Již od mládí se projevovala jeho vášeň pro psaní, se kterým začal již na gymnáziu. Právě pozdějším spojením jeho vášně pro psaní a četných diplomatických i soukromých cest po celém světě vznikla řada cestopisů, které nám přibližují místa, na kterých pobýval. Jeho první větší cesta ho zavedla do Spojených států amerických, kde potkal svou životní lásku a později i manželku Elsie Hermanovou. Poté již následovala jedna zahraniční cesta za druhou – Tahiti, Havaj, Japonsko a mnoho dalších. Díky svým četným cestám byl považován za odborníka, a proto na sebe dlouho nenechala čekat ani první diplomatická mise – stal se prvním československým vyslancem v Brazílii, kde byl velmi oblíbený. Působil zde od roku 1920 a již od prvních dnů podával podrobné zprávy do vlasti. V Brazílii se stal velmi oblíbeným jak mezi ostatními vyslanci, tak i mezi brazilskými politiky. Byl dokonce jmenován členem brazilské Akademie věd a brazilského Národního muzea.¹⁰⁰ V červnu 1922 byl povolán zpět do Československa, a to kvůli údajným prohřeškům. Po roce se mohl vrátit zpět, ale to již věděl, že v Riu de Janeiru nestráví více než rok. To byla totiž podmínka, pod kterou se mohl vrátit. Na základě svého několikaletého pobytu v jihoamerické zemi sepsal i jeden ze svých cestopisů *V brazilských horách* (1925). Po ukončení svého působení v Brazílii byl vyslán na mnoho dalších cest po celém světě ať již jako oficiální zmocněnec republiky nebo člen mezinárodních organizací. V letech 1930–1937 žil v Paříži a vypuknutí 2. světové války ho donutilo přesunout se za oceán do Los Angeles. Během války byl aktivním účastníkem odboje a od roku 1943 i vyslancem exilové vlády v Chile. Do diplomatického důchodu odešel v roce 1948 a usadil se ve Spojených státech amerických. Kvůli stykům s chilskými komunisty mu hrozilo vyhoštění, k němuž nakonec nedošlo. Zemřel prakticky v zapomnění 13. srpna 1964 v Los Angeles. I když se s ním Pelíšek

⁹⁹ Zápisky, novinový výstřižek: autor, datum a periodikum neznámé, str. 256

¹⁰⁰ KRATOCHVÍLOVÁ, Lucie. *Jan Havlasa, jeho život a vztah k Brazílii*. Praha, 2012, str. 15

ne ve všech názorech shodoval, uznával jeho zásluhy: „*Havlasa je asi rozumný občan v tomto oboru zkušený*“.¹⁰¹

Bezprostředně po příchodu do Ria de Janeiro Pelíškovi a jeho přátelům velice pomohl Josef Pytlík, který jim jistý čas platil ubytování. Josef Pytlík vystudoval v Československu architekturu, ale nebyl zde prakticky vůbec známý. Jediná stavba, při jejíž zmínce padne i Pytlíkovo jméno, je československý pavilon na Mezinárodní výstavě v Riu de Janeiro z roku 1922, na jehož plánování se podílel s architektem Pavlem Janákem. Motiv jeho odchodu do Brazílie je neznámý. Usadil se ve městě Victória ve státě Espírito Santo, kde byla realizována i většina jím navržených staveb. Mezi nimi můžeme nalézt budovu umělecké školy, radnice či hotelu Majestic. Ačkoli byl v tehdejší době v zemi známý, jeho osobní život, poznamenaný řadou skandálů, zůstal záhadou. Jisté je jen jedno a to fakt, že právě jeho skandály ho prý připravily o mnoho zakázek. Jméno Josefa Pytlíka zmiňuje i cestovatel František Čech-Vyšata v jednom ze svých článků o československém vystěhovalectví do Brazílie v časopise *Československá emigrace* z roku 1928¹⁰².

Ve státě Paraná se Pelíšek setkal s bratry Františkem a Viktorem Křemelovými. Starší z nich, František, přispíval do českých a polských krajanských novin a uměleckými podlahami vyzdobil prezidentský palác v Curitibě. Mladší Viktor organizoval hudební kroužek a živě se zajímal o český spolkový život nejen ve státě Paraná. Dokonce vedl i výpravu krajanů na jednu z pražských spartakiád.

Poslední Pelíškem zmíněný krajan byl Zdeněk Gayer, bývalý ředitel hospodářské školy ve Vyškově. Jeho přínos pro celonárodní brazilské zemědělství byl velice významný. Brazilské zemědělství totiž ve dvacátých letech 20. století stálo zejména na pěstování gumy, kávy a yerba maté. Právě maté mělo zásadní význam. Brazílie byla totiž jeho největším exportérem do Argentiny. Ta se však rozhodla pěstovat vlastní maté, což by neblaze postihlo brazilskou ekonomiku. Hledala se proto vhodná surovina, která by maté zastoupila. Bylo rozhodnuto, že tímto produktem bude pšenice, a to jednak, aby byla pokryta brazilská spotřeba (dosud byla Brazílie závislá na dovozu z Argentiny a USA), a jednak jako vývozní artikl. Zajímavé je, jak se na tuto obilovinu přišlo: „*Myšlenku zavést plantaci pšenice inspiroval rodák československý Zdeněk Gayer, bývalý ředitel hospodářské školy ve Vyškově. Idea jeho se rychle ujala a propaganda cíl tento směřující rapidně rostla.*“¹⁰³ O důležitosti Gayerova plánu pro celonárodní hospodářství svědčí i následující záznam: „*Známy rolník*

¹⁰¹ Zápisky, str. 106

¹⁰² ČECH-VYŠATA, František. Československá kolonie a vystěhovalectví v Sao Paulo, Brazílie. *Československá emigrace*, 1928, roč. III, č. 5, str. 6–7

¹⁰³ EICHLER, František. Kolonisace Brazílie. *Československá emigrace*, 1928, roč. III, č. 2, str. 5

*Zdeněk Gayer jest ve službách zdejší vlády, od níž požívá subvence i pevného platu. Stát Paraná dá jemu – Gayerovi k dispozici pozemek, který tento rozdělí na parcelace o 25 ha a do každé povolá jednu rodinu. Uprostřed těchto parcelací bude umístěno vzorné hospodářství, které povede sám G. Každý z kolonistů, kterých má býti asi 50–60, bude nucen oseti z těchto 25 ha 10 ha pšenicí a zbytek libovolně použiti. Zcelené tyto parcelace budou dle komunistického vzoru zorány společně stroji a výsledek žní rozdělen stejně na každého, t. j. dáno každému na výživu stejně a za zbytek opatřeno další semeno a amortisován kapitál v obnosu as 6 milionů Kč, z kterého bude zařízení celkové opatřeno.*¹⁰⁴

To byli tedy krajané, se kterými se Pelíšek znal a které přinejmenším okrajově zmínil ve svých denících. Byli zde ale i Čechoslováci, o kterých se nezmiňoval, ale které, pokud ne osobně, tak alespoň z doslechu znát musel.

V první řadě se jedná o Vlastimila Kybala, druhého československého vyslance v Brazílii, který nastoupil 9. února 1925 na uvolněné místo po Janu Havlasovi. Rodák z Černochova, narozený roku 1880, vystudoval historii a filozofii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Do diplomatických služeb nastoupil v roce 1920, kdy byl vyslancem v Římě, poté následovala Brazílie a Argentina, Madrid a nakonec Mexiko, kde se i oženil. Druhou světovou válku strávil v americkém exilu, kde také roku 1958 zemřel. I díky němu došlo k prohloubení obchodních styků mezi oběma zeměmi. V Brazílii působil dva roky, jejichž výsledkem bylo zlepšení postavení Československé republiky v Brazílii a také několik knih, nejen o vzájemných stycích, ale i cestopisů – *Um anno no Brasil* (1926), *Segundo anno no Brasil* (1927) či publikací, které měly informovat o krajanech v Latinské Americe – *Po československých stopách v Latinské Americe* (1935).

Druhým mužem byl Václav Kresta, který se v roce 1928 stal prvním československým konzulem v São Paulu. Narodil se roku 1887 v okrese Nový Jičín. Absolvoval učitelský ústav a po určitou dobu se tomuto povolání věnoval. Během 1. světové války vstoupil do československých legií, kde působil jako tlumočník. Po skončení války vystudoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 1923 pracoval ve službách Ministerstva zahraničních věcí na postu legačního rady v Riu de Janeiru. Z pověření ministerstva se poté stal prvním konzulem v São Paulu. Poté působil ještě v Buenos Aires a v Limě. Zemřel v roce 1969. Z vystěhovaleckého hlediska byla pro naše krajany velmi důležitá jeho publikace *Brazílie – Poučení pro československé vystěhovalce* (1928), ve které emigrantům poskytuje veškeré nezbytné rady a doporučení před cestou do nové vlasti i během

¹⁰⁴ ČECH-VYŠATA, František. Kolonisace ve státě Paraná, Brazílie. *Československá emigrace*, 1928, roč. III, č. 5, str. 8

ní. Zároveň je nabádá, aby si svou cestu velmi dobře rozmysleli a zvážili veškerá pro a proti, neboť vytvoření nové existence v neznámé zemi nebylo lehké.

Tímto končí výčet nejdůležitějších československých rodáků, kteří buď přímo, nebo nepřímo přišli do kontaktu s Pelíškem a kteří byli důležití i z hlediska utváření vzájemných československo-brazílských vztahů.

3.9. František Pelíšek v archivech Belas Artes

Veškerá pozůstalost po Františku Pelíškovi zůstala po jeho smrti v rukou Institutu Belas Artes v Portu Alegre. Zdali existovala nějaká závěť, kterou by škole svůj majetek odkázal, není známo. Ale vzhledem k absenci jakýchkoli rodinných příslušníků to byla zřejmě jediná možnost, jak jeho dílo zachovat. Z Pelíškových nejbližších příbuzných již nikdo nežil. Bratr Alexander zemřel ještě před jeho odjezdem do Brazílie, o otci nevíme nic a o matce se po jistý čas zmiňoval v denících, ale pak zmínky o ní ustaly. Jiné příbuzné neměl a v Brazílii nezaložil ani svou vlastní rodinu. Do archivu v Brazílii se tak dostaly nejen jeho česky psané deníky, ale i veškeré obrazy, fotky a osobní dokumenty.

Co se týká ručně psaných deníků, o nich neměla společnost ani několik let po Pelíškově smrti tušení. Když se později v novinách objevila zpráva o jejich existenci, způsobilo to velikou radost, ale zároveň i zklamání z faktu, že byly psány česky. Všem bylo jasné, že by jistě byly cenným zdrojem poznání o Pelíškových pohnutkách odchodu do zámoří, stejně jako o prvních letech v nové zemi. S nástupem digitalizace byly deníky naskenovány a uloženy do digitálního archivu, opět ale bez důkladnějšího prostudování. Chyběly i snahy o jejich překlad do portugalského. Jedním z faktorů byla jistě i finanční stránka. To ovšem neznamená, že by Pelíšek celé roky zůstal v zapomnění. Byl předmětem několika vysokoškolských prací i dalších výzkumů. Jedna z nejdůležitějších prací o českém malíři byla diplomová práce profesora Círia Simona¹⁰⁵, který se Pelíškem dlouhodobě zabývá.

¹⁰⁵ Círio Simon se narodil v roce 1936. V letech 1958–1963 studoval výtvarné umění na Institutu Belas Artes Federální univerzity Ria Grande do Sul. Později se věnoval i studiu malby. Patří mezi přední odborníky na výtvarné umění v Riu Grande do Sul a sám je aktivním malířem. Ve své diplomové práci se věnoval zejména počátkům Institutu Belas Artes a dopadu této školy na moderní brazilské umění. Práce obsahuje i kapitolu o Františku Pelíškovi, zejména ve vztahu k novým školním osnovám. Zdroj: <http://www.ciriosimon.pro.br/default.html>

V současné době je Pelíšek předmětem výzkumu studenta Institutu Belas Artes Júlia Césara Herbstritha. I díky němu byly vytvořeny nové digitální skeny deníkových stránek s ještě lepším rozlišením, což bylo velmi důležité zejména kvůli mnohým kresbám vyskytujícím se v denících. I díky korespondenci s tímto studentem jsem získala mnohé cenné informace o českém malíři. On naopak díky mé pomoci zjistil, o čem deníky pojednávají, což jak sám řekl, je velmi důležité, a je to poprvé, co se v Brazílii dozvěděli, o čem vlastně Pelíšek psal.

Osobní dokumenty nacházející se v archivech jsou také naskenované. Jedná se především o pracovní smlouvy (z Prahy i Brazílie), křestní list, cestovní pas, žádost a rozhodnutí o udělení brazilského státního občanství, korespondence mezi Pelíškem a jeho přáteli a mnoho dalších. I díky nim je možné zrekapitulovat Pelíškovu cestu v Brazílii a to částečně i po skončení jeho deníkových zápisků. Kromě těchto dokumentů nám v tom pomáhají i fotografie, na kterých je zachycen se svými přáteli, žáky, ale i s významnými osobnostmi riograndského života.

Co se týká jeho obrazů, ty také zůstaly v Brazílii. Neexistují záznamy, že by se některé z jeho děl v současnosti nacházelo v České republice, ale není to úplně vyloučeno. Z jedné korespondence mezi Pelíškem a jeho přítelem žijícím v Československu je zřejmé, že čas od času český malíř posílal svým přátelům a známým některá svá díla s tematikou brazilské krajiny a jejího obyvatelstva. Bohužel je v podstatě nedohledatelné jejich současné umístění. Umístění obrazů v Brazílii je známé, nacházejí se jak v soukromých sbírkách, tak zejména ve sbírkách muzejních. Mezi nejvýznamnější muzea vystavující práce českého malíře patří obrazárna Barão de Santo Ângelo (*Pinacoteca Barão de Santo Ângelo*), obrazárna Aldo Locatelli (*Pinacoteca Aldo Locatelli*), Umělecké muzeum Ria Grande do Sul (*Museu de Arte do Rio Grande do Sul*) či Umělecké muzeum São Paula (*Museu de Arte de São Paulo*).

Jak je vidět jednak z prací o malíři a jednak z občasných výstav a zmínek o českém rodákovi, ani po sedmdesáti pěti letech není jeho jméno zapomenuto a i nadále je důležitou součástí portoalegerského uměleckého života.

3.10. Zmínky o Pelíškovi v československém tisku

Jak jsem se již zmiňovala na počátku, František Pelíšek nebyl před svým odjezdem do Brazílie až tak významným malířem. Známý byl spíše z hraných filmů. I proto je velice zajímavé, že si několik československých periodik povšimlo jeho odjezdu. V jednom z deníků se píše: „*V nejbližších dnech odjede z Prahy známý kabaretní umělec Franta Pelíšek. Jest*

ostatně tak dobře znám veselící se v Praze, že je zbytečno vytyčovat zde, čím byl. Odjíždí sveden známým filmovým režisérem Leo Martenem.“¹⁰⁶ V tomto úryvku se píše i o jednom z jeho společníků na cestě.

Další článek nacházející se v deníku je od známého cestovatele Františka Čecha-Vyšaty a celý pojednává pouze o českém malíři, se kterým měl tu čest se setkat. O okolnostech jeho odjezdu se nezmiňuje, zato si velmi pochvaluje jeho milou společnost. Měl i možnost navštívit Pelíškův ateliér v *Case Jamardo* a vidět několik jeho děl. Bohužel ne všechna, protože bylo pouhých několik dní po jeho výstavě a většina jeho prací se prodala. Na konci zmiňuje i Pelíškovu touhu spatřit ještě jednou rodnou vlast, která jak víme, se mu nesplnila. Dle jeho slov byl Pelíšek výborným a milým společníkem: „*V tomto idylickém zákoutí jižní Brazílie prožil jsem s Frantou Pelíškem několik volných chvil, které řadím mezi ty nejlepší z mých 18letých toulek po jižní Americe.*“¹⁰⁷

Poslední zmínkou vztahující se k českému malíři je článek v Národních listech o valné hromadě krajanského spolku v Portu Alegre: „*Československý spolek v Portu Alegre v Brazílii, čítající 50 členů, konal 1. června řádnou valnou hromadu za účasti 47 členů. Předsedou Spolku byl zvolen profesor Umělecké akademie Frant. Pelíšek, místopředsedou dr. Adolf Řičánek, lékař, jednatelem Jan Neuwirth, učitel tělovýchovy, pokladníkem František Hasák, knihovníkem Karel Ostrčilík a revisory účtů Frant. Vitek, majitel hotelu a Fr. Soumravský. – Spolek skládá se většinou z dělníků a má knihovnu o 1000 svazků. Spolkové jmění je malé. Adresa Spolku je: Sociedade Tchecoslovca, PA, Rua Duque de Caixas 769.*“¹⁰⁸

Jak vidíme, zmínek a článků o Pelíškovi je mnohem více v brazilském tisku než v tisku českém. Je to dáno i tím, že v zámoří působil daleko více let než v Československé republice a byl tam mnohem slavnější. Každá jeho výstava byla v Brazílii významnou událostí, na které se sešla celá škála významných malířů a osobností veřejného života. Nicméně i přesto zůstává faktem, že František Pelíšek byl jedním z nejvýznamnějších českých krajanů žijících v Brazílii v první polovině 20. století. A jako takového bychom si ho měli zapamatovat.

¹⁰⁶ Zápisky, novinový výstřížek: autor, datum a periodikum neznámé, str. 61

¹⁰⁷ Tamtéž, novinový výstřížek: František Čech-Vyšata, datum a periodikum neznámé

¹⁰⁸ Naši krajané v daleké cizině. *Národní listy*, 1931, roč. 71, č. 179., str. 5

4. Závěr

František Pelíšek byl velmi významným malířem, který se však prosadil až v daleké cizině, kam odešel v roce 1920. Jeho přínos pro riograndské umění je značný a přetrvává až do dnešní doby, o čemž svědčí i občasně výstavy či práce připomínající jeho tvorbu a přínos zejména pro uměleckou školu v Portu Alegre. Z pramenů, jež jsem měla k dispozici (jednalo se především o jeho ručně psaný deník), jsem se pokusila přiblížit jeho životní osudy od rozhodnutí emigrovat z vlasti až po jeho úmrtí v Brazílii. Práce se věnuje i jeho snahám o rozšíření povědomí o Československé republice, čehož dosahoval zejména působením na místě předsedy krajanského spolku v Portu Alegre. Jeho deníky, původně zamýšlené jako cestopisy, nám zprostředkovávají nelehké začátky emigrantů, ale také se z nich dozvídáme více o Brazílii dvacátých let 20. století.

V první kapitole se věnuji problematice vystěhovalectví z Československé republiky na počátku 20. století, což je pro nás stěžejní etapa. Vystěhovalectví bylo tehdy zapříčiněno zejména špatnými hospodářskými podmínkami země po skončení první světové války. Sledovat emigrační proudy nebylo tehdy jednoduché také proto, že nástupnické státy habsburské monarchie nebyly ještě ve světě moc známy, a tudíž jsou záznamy o krajanech v cizině někdy špatně dohledatelné. Mnohdy nám velice pomáhají samotné výpovědi emigrantů. V této kapitole se věnuji i důvodům emigrace, kterých je více než jen špatná hospodářská situace země. Často byli lidé zlákáni agenturami zprostředkovávající cestu za oceán a vidinou rychlého a snadného zbohatnutí v cizí zemi. Mnozí z Čechoslováků toužili i po dobrodružství, jež jim takováto cesta mohla přinést. Tak tomu bylo zřejmě i v případě

Františka Pelíška, protože objektivní důvod pro jeho odchod z Prahy neexistuje. Další část se poté zaměřuje na vystěhovalectví do Brazílie. Abychom lépe pochopili zájem o tuto jihoamerickou zemi, je nutné si připomenout vliv arcivévodkyně Leopoldiny, která se do Brazílie dostala v roce 1817 díky sňatku s budoucím císařem Pedrem I. Po její smrti zájem opadl, aby opět vzrostl právě ve dvacátých letech 20. století. Důležité je také zmínit nazírání brazilské vlády na přistěhovalce a její vztah k nim. Mnohým z nich pomáhala v začátcích s usazením a vybudováním si existence zejména ve státech Rio Grande do Sul, Paraná a Santa Catarina. Součástí byla i nutnost informovat Čechoslováky o možnostech usazení v cizině a pokud možno objektivně jim zprostředkovat veškeré nezbytné informace. O to se zasloužil zejména druhý československý vyslanec v Brazílii Vlastimil Kybal a první československý konzul v São Paulu Václav Kresta. V poslední části této kapitoly se pak věnují nejvýznamnějším krajanským spolkům, organizacím a časopisům, které se snažily jak krajany, tak i zájemce o vystěhování informovat o situaci v dané zemi. Mnoho z nich se pak staralo o emigranty i aktivní cestou, formou různých přednášek a jiných aktivit.

V další stěžejní kapitole se pak již věnují samotnému Františku Pelíškovi a jeho osudům. Na základě dostupných informací z československého tisku a matriky jsem se snažila poskytnout obraz Pelíška před jeho odjezdem do Brazílie. Zbytek jeho zážitků poté vychází převážně z deníků, které si vedl prvních sedm let. Deníky začínají cestou, na kterou se Pelíšek nevydal sám, nýbrž v doprovodu svých přátel Lea Vymlátíla a Karla Kotovského, jejichž osudy nám také ve svých zápiscích přibližuje. Později se jejich cesty rozešly, protože Pelíškův přístup k práci, ač byl bohémem tělem i duší, byl přeci jen zodpovědnější než přístup jeho přátel. Následuje pak Pelíškovo vyprávění o nelehkých začátcích, o nemožnosti sehnat jakoukoli práci i o zklamání z chování prvního československého vyslance v Brazílii Jana Havlasy, který jim nebyl schopen pomoci. V tehdejší hlavní městě Riu de Janeiro strávil Pelíšek rok, načež odjel do Curitiba coby zahradník. Tomuto povolání se však nikdy nevěnoval, ale v hlavním městě státu Paraná zažil jedny z nešťastnějších chvil svého dosavadního pobytu v Brazílii a vytvořil si trvalá přátelství, jichž využíval i později. Když se mu naskytla možnost odjet do Porta Alegre a pracovat tam jako malíř, neváhal a chytil se své příležitosti, která mu, jak víme, změnila celý život. V Portu Alegre byl najat ředitelem Institutu Belas Artes Libindem Ferrásem jako řádný profesor malby, kterým zůstal po dlouhých patnáct let až do své smrti. Stal se jedním z nejvýznamnějších malířů své doby a profesorem, který zásadně ovlivnil povahu celé umělecké školy. Bylo to právě tady, kde vytvořil svá největší díla a kde se seznámil s významnými brazilskými politiky a umělci. Již od začátku svého působení ve škole byl mezi žáky velmi oblíben, zřejmě pro svou klidnou

povahu a bohémský přístup k životu. Když Pelíšek v roce 1937 nečekaně zemřel, pro všechny jeho přátele a žáky to byla nesmírná ztráta.

V práci jsem neopomněla zmínit ani jeho mimoškolní aktivity. Byla to zejména ilustrátorská činnost pro periodika *Correio do Povo* a *Revista do Globo* a také jeho sochařská díla a samozřejmě samostatné výstavy, které se těšily vždy velké pozornosti. Poté následuje připomenutí nejvýznamnějších událostí doby, ve které Pelíšek žil. Ačkoli se o nich ve svých denících zmiňuje jen velmi okrajově, je nutné si je připomenout a uvést tak jeho život do souvislostí. Mnohé z jeho děl se totiž přímo týkají některých důležitých momentů v brazilské historii. Důležitá je i část pojednávající o Pelíškových krajanech, ať již o těch, o kterých se v zápiscích zmiňuje, nebo o těch, kteří zmíněni nejsou, ale dozajista se s nimi během svého života setkal. Ať jde o jeho přátele, československé vyslance, nebo jen další krajany, všichni pro něho byli velmi důležití a do jisté míry formovali i jeho „brazilský“ život. Předposlední část se věnuje Pelíškově pozůstalosti uložené v archivu Institutu Belas Artes a také dalším pracím, které se českého malíře týkají. Ať je to diplomová práce prof. Círia Simona, nebo práce, kterou se zabývá Júlio César Herbstrith, je vidět, že Pelíškův odkaz zůstává i sedmdesát pět let po jeho smrti stále živý. Nakonec je pak ještě vložena zmínka o československém tisku, který psal o odjezdu českého malíře.

Čech František Pelíšek je ve své vlasti téměř neznámý malíř, který se stal slavným až v daleké Brazílii. Cílem této diplomové práce bylo přiblížit zajímavou životní cestu českého rodáka, o němž až dosud neměl prakticky nikdo ponětí. Jeho životní osudy, které ho přivedly až do daleké země, kde reprezentoval i svou domovinu, jsou jistě pozoruhodné, a proto si myslím, že je velice důležité, aby jeden z nejvýznamnějších představitelů riograndského umění počátku 20. století nezůstal ve své vlasti zapomenut.

5. Bibliografie

Primární prameny:

- PELÍŠEK, František. Rukopisné zápisky *Dobrodružné cesty pana Pelíška: Osudy českého vystěhovalce ve světě tak jak se vpravdě přihodily*, (český originál uložen v archivu Instituto de Artes da UFRGS, Porto Alegre; kopie v archivu Ing. Petra Polakoviče)

Sekundární prameny:

- *Brazílie: Její bohatství a produkce*. Praha: Nákladem vlastním, 1927.
- ČECH-VYŠATA, František. Československá kolonie a vystěhovalectví v Sao Paulo, Brazílie. *Československá emigrace*, 1928, roč. III, č. 5, str. 6–7
- ČECH-VYŠATA, František. Kolonisace ve státě Paraná, Brazílie. *Československá emigrace*, 1928, roč. III, č. 5, str. 8
- *Československé vystěhovalectví: jeho příčiny, důsledky a vyhlídky: [referáty přednesené na poradě o vystěhovalectví svolané komisí pro vystěhovalectví a kolonisaci, zřízenou při ministerstvu soc. péče, do Bratislavy ve dnech 20. a 21. září 1928]*. Praha: Publikace sociálního ústavu, 1928.

- EICHLER, František. Kolonisace Brazílie. *Československá emigrace*, 1928, roč. III, č. 2, str. 5
- HAVLASA, Jan. *V brazilských horách: [Obrazy z přírody]*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví československé, 1925.
- KRESTA, Václav. *Brazílie: poučení pro československé vystěhovalce*. Praha: Masarykova akademie práce, 1928.
- KYBAL, Vlastimil. *Po československých stopách v Latinské Americe*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003.
- KYBAL, Vlastimil. *Segundo anno no Brasil*. Rio de Janeiro: Anuario do Brasil, 1927.
- KYBAL, Vlastimil. *Um anno no Brasil: Artigos, conferencias e discursos sobre a Tchecoslovaquia e suas relações com o Brasil*. Rio de Janeiro: Edição do Anuario do Brasil, 1926.
- Matrika Kutná Hora, č. svazku 44, str. 7, postupné číslo 379. Uložena ve Státním oblastním archivu v Praze.
- Naši krajané v daleké cizině. *Národní listy*, 1931, roč. 71, č. 179, str. 5
- O poměrech v Brazílii. *Český vystěhovalec*, 1922, roč. XVIII, č. 11, str. 2
- PLUHAŘ, Josef. *Češi a Slováci doma a za hranicemi*. Praha: Josef Pluhař, 1935.
- *Příručka Čechoslováků v cizině*. Nákladem časopisu Vystěhovalec.
- SALOM, V. Snaha o založení české osady v Brazílii. *Vystěhovalec*, 1923, roč. XIX, č. 6, str. 4

Sekundární literatura:

- BAŽURA, Bohumil – BAŽUROVÁ, Monika. „A emigração dos países Tchechos no Brasil antes de originar-se a República Tchecoslovaca“, in: *Ibero-Americana Pragensia XXXI/1997*, Praha: Karolinum, 1997, str. 41–67
- BARTEČEK, Ivo. „A emigração checa e eslovaca para o Brasil no período entre as duas guerras mundiais“, in: *Ibero-Americana Pragensia XXI/1987*, Praha: Karolinum, 1987, str. 211–223
- BARTEČEK, Ivo. *Cestovatelé z českých zemí v Latinské Americe*. Ostrava: Scholaforum, 1996.

- BARTEČEK, Ivo. „České a slovenské vystěhovalectví do Brazílie před druhou světovou válkou“, in: *Latinská Amerika – dějiny a současnost 2*. Praha: Orientální ústav ČSAV, 1989, str. 161–180
- BARTEČEK, Ivo. „Československá kolonizace v Brazílii“, in: *Češi v cizině 3*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 1988, str. 237–251
- BARTEČEK, Ivo. „Vystěhovalectví do Latinské Ameriky“, in: *Češi v cizině 9*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1996. str. 172–197
- BARTEČEK, Ivo – ŠTĚRBA, Francisco Carlos. *Češi a Slováci v Latinské Americe*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008.
- BINKOVÁ, Simona. „El interés por el Brasil en la literatura checa y eslovaca entre las dos guerras mundiales“, in: Josef Opatrný (ed.), *Emigración centroeuropea a América Latina IV. Emigración en testimonios y novelas*. Ibero-Americana Pragensia, Supplementum, 17/2006, Praha: Karolinum, 2006, str. 123–143
- KLÍMA, Jan. *Dějiny Brazílie*. Vyd. 2., dopl. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011.
- KRATOCHVÍLOVÁ, Lucie. *Jan Havlasa, jeho život a vztah k Brazílii*. Praha, 2012. Vedoucí práce PhDr. Simona Binková, CSc.
- LINKOVÁ, Marcela – ZAHRADNÍČEK, Vladimír. *Krajanská sbírka knihovny Náprstkova muzea: soupis českých a slovenských krajanských tisků zahraničních a literatury o českém a slovenském vystěhovalectví*. Praha: Národní muzeum - Náprstkovo muzeum, 1994.
- NESVADBÍK, Lumír – POLIŠENSKÝ, Josef. *Úvod do studia dějin vystěhovalectví do Ameriky*. Praha: Karolinum, 1996.
- NOVOTNÝ, Jiří – ŠOUŠA, Jiří. *A divulgação da Tchechoslováquia e dos seus artigos comerciais na América Latina no período entre-guerras*. Ibero-Americana Pragensia XLI/2007, Praha: Karolinum 2007, str. 103–131
- OPATRNÝ, Josef (ed.). *Emigración centroeuropea a América Latina*. Ibero-Americana Pragensia, Supplementum, 8/2000, Praha: Karolinum, 2000, str. 57–67
- POLIŠENSKÝ, Josef. „La emigración checoslovaca a América Latina, 1649-1945“, *Jahrbch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Lateinamerikas*. Köln: Böhlau Verlag, 13/1976, str. 56–72
- POLIŠENSKÝ, Josef. *Úvod do studia dějin vystěhovalectví do Ameriky I*. Praha: Karolinum, 1992.

- SIMON, Círio. *Origens do Instituto de Artes da UFRGS: etapas entre 1908 e 1962 e suas contribuições na constituição de expressões de autonomia no sistema de artes visuais do Rio Grande do Sul*. Porto Alegre: PUC FFCH, 2002.
- ŠTĚDRONŠKÝ, František. *Zahraniční krajanské noviny, časopisy a kalendáře do r. 1938*. Praha: Národní knihovna, 1958.
- ŠTĚPÁNEK, Pavel. *Afinidades históricas e culturais entre o Brasil e a República Tcheca*. Brno: L. Marek, 2008.
- TOMAN, Prokop. *Nový slovník československých výtvarných umělců*, Praha: Tvar 1950.
- VACULÍK, Jaroslav. *Češi v cizině 1850-1938*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.
- VEECK, Marisa. *Libindo Ferrás e Francis Pelichek*. Porto Alegre: Caixa, 1998.

Internetové zdroje:

- SIMON, Círio. *Centenário da Escola de Artes do IA-UFRGS 02*.
 - ❖ http://profciriosimon.blogspot.cz/2010/03/centenario-da-escola-de-artes-do-ia_30.html
 - ❖ <http://www.ciriosimon.pro.br/default.html>
- CARVALHO, Tais Luso de. *Pedro Weingärtner*.
 - ❖ <http://taislc.blogspot.cz/2010/10/pedro-weingartner-18531929.html>
- Internetové stránky o malířích Ria Grande do Sul
 - ❖ http://www.itaucultural.org.br/aplicExternas/enciclopedia_IC/index.cfm?fuseaction=artistas_biografia&cd_verbete=2026&cd_idioma=28555
 - ❖ <http://www.pitoresco.com/laudelino/freitas/augusto.htm>
 - ❖ <http://pt.goldenmap.com/Libindo%20Ferrás>
- Internetové stránky o umění v Riu Grande do Sul
 - ❖ <http://labm.org.br/labm/?p=110>
 - ❖ <http://dc616.4shared.com/doc/COM-4ZLN/preview.html>
- Dějiny Brazílie
 - ❖ <http://www.historiabrasileira.com/brasil-republica/revolucao-de-1923/>
- Životopisy v češtině

- ❖ <http://www.artbohemia.cz/Kysela-frantisek>
- ❖ <http://www.csfd.cz/tvurce/30717-pavel-ludikar/>
- ❖ <http://www.opava-city.cz/scripts/detail.php?id=2422>
- ❖ http://www.sobinov.info/t-1_frantisek-cech-vysata-cestovatel
- Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística
 - ❖ <http://www.ibge.gov.br>
- Internetové stránky o Františku Pelíškovi
 - ❖ <http://www.fdb.cz/lidi/55507-frantisek-pelisek.html>
 - ❖ http://www.coopsantaclara.com.br/memorial/resgate_obra.php
- Internetová encyklopedie
 - ❖ http://pt.wikipedia.org/wiki/Revista_do_Globo